

Lamed

*List za radoznaće
Izabrao i priredio Ivan L Ninić*

Godina 16

Broj 8

Avgust 2023.

Dejvid Haris

Izrael i arapsko-izraelski sukob

Kratak vodič za zbumjene

Izraelska priča je čudesno ostvarenje 3.500 godina duge veze između zemlje, vere, jezika, naroda i vizije. To je inspirativna priča o postojanosti i odlučnosti, hrabrosti i obnovi, o pobedi nade nad očajanjem.

*Dejvid Haris,
citat iz knjige U rogovima (2000)*

Čini se da je Bliski istok neprestano u vestima. Teško da prođe jedan dan bez priče o tome šta se događa u Izraelu ili o arapsko-izraelskom sukobu. Nažalost, zbog brzometnog smenjivanja događaja i izveštavanja o njima, u diskusijama nedostaje kontekst.

Ovaj esej ima za cilj da obezbedi kako istorijski tako i savremeni kontekst, mada nema namenu da iscrpno ispita predmet o kome je reč jer bi to zahtevalo mnogo više mesta i vremena.

Održana Izraela je i danas jednako jaka kao što je uvek bila

Kada im se nude činjenice, ljudi dobre volje bi trebalo da imaju na umu:

- (a) Izraelsku šezdeset i sedam godina dugu potragu za mirom i bezbednošću;
- (b) Realne opasnosti s kojima se Izrael suočava. Izrael je država veličine dve trećine površine Belgije (Izrael: 20.770 km², Belgija: 30.528 km², manja je čak od Vojvodine, 21.506 km², prim. prev.), 1% veličine Saudijske Arabije i nalazi se na nemirnom području, okružena teško naoružanim susedima;
- (c) Izrael je nepokolebljivo orijentisan ka demokratiji, ima slobodne i fer izbore, ima mirne prelaska vlasti posle izbora, civilnu kontrolu

vojske, slobodu govora, štampe, vere, okupljanja, i nezavisan sudski sistem – što je sve jedinstveno za ceo region;

- (d) Izrael je suočen sa pretnjama od ekstremizma i terorizma, kao što su i SAD, Evropa, Indija, Australija, Rusija, Afrika, umerene muslimanske zemlje...
- (e) Impresivne, neuporedive doprinose svetskoj civilizaciji na poljima nauke, medicine, tehnologije, poljoprivrede i kulture – doprinose koji su još značajniji kada se uzme u obzir relativna mladost ove države, opterećene ogromnim izdacima za odbranu i bezbednost – što se često, nažalost, ne beleži kada se izveštava o sukobima i nasilju.

Nema zemlje koja se može pohvaliti savršenim istorijskim rezultatima. I Izrael je, kao i sve druge demokratske nacije, činio greške. Međutim, priznanje grešaka treba gledati kao izraz nacionalne snage, ne slabosti. Posvećenost Izraela demokratiji daleko prevazilazi sve što se može videti u regionu, i ne samo u regionu.

Izrael se može sa ponosom pohvaliti svojim uspesima, i to je nešto što treba naglašavati. A sve je počelo mnogo pre osnivanja moderne države 1948. godine.

Veza jevrejskog naroda sa zemljom Izraela je neprekidna i ne može se dovoditi u pitanje

Ova veza traje skoro četiri hiljade godina.

Jedan od dokaza tome je hebrejska *Biblija*. *Knjiga Postanja*, prva od pet knjiga *Tore*, priča priču o Abrahamu, njegovom savezu sa Jedinim Bogom i o njegovo seobi iz Ura (današnji Irak) u Kanaan, teritoriju koja okvirno odgovara današnjem Izraelu. *Knjiga Brojeva*, četvrta po redu u *Bibliji*, navodi i sledeće reči: „Gospod govori Mojsiju i reče: Pošalji ljude da uhode zemlju Kanaanskiju, koju ja dajem sinovima Izraelovim.“ (*Brojevi* 13:1-2). To se dogodilo tokom četrdesetogodišnjeg lutanja Izraelaca u potrazi ne prosti za

utočištem, već za Obećanom zemljom – zemljom koju danas znamo pod imenom Izrael.

Ovo su samo dve od mnogih referenci na tu zemlju i na njen centralni značaj za jevrejsku istoriju i nacionalni identitet.

Dalji dokaz bi mogao da bude bilo koji jevrejski molitvenik koji je korišćen tokom mnogih vekova na bilo kom mestu u svetu. Beskonačne su liturgijske reference na Cion i zemlju Izraela.

Jednako snažna veza postoji između jevrejskog naroda i Jerusalima

Ona potiče iz vremena kralja Davida koji je živeo pre oko tri hiljade godina i koji je Jerusalim uspostavio kao glavni grad Izraela. Od tada pa nadalje Jerusalim je predstavljao ne samo geografski centar jevrejskog naroda već i duhovno i metafizičko srce njihove vere i identiteta. Bez obzira gde se u svetu Jevreji mole, oni se uvek okreću licem prema Jerusalimu. Odnos između Jerusalima i jevrejskog naroda je zaista potpuno jedinstven u analima istorije.

Dva Hrama su postojala u Jerusalimu – Prvi, koga je izgradio kralj Solomon u desetom veku pre nove ere i koji je uništen 586. godine tokom vavilonijskog osvajanja, i Drugi, koji je izgrađen nepun vek kasnije od strane kralja Heroda i koga su uništili Rimljani 70. godine nove ere.

Kao što je pisac *Psalama* pisao: „Ako na te zaboravim Jerusalime, nek me desnica moja zaboravi! Nek prione jezik moj za nepce moje ako na te prestanem misliti, ako ne uzdržim Jerusalima iznad svake radosti svoje.“ (*Psalm 137:5-6*)

Jedan komentar *Biblike* glasi: „Takođe postoji Jerusalem gore, koji odgovara Jerusalimu dole. Jer iz čiste ljubavi prema zemaljskom Jerusalimu, Bog je Sebi napravio jedan gore.“

Već tri hiljade godina Jevreji prilikom *Sedera za Pesah* ponavljaju reči: „Sledeće godine u Jerusalimu.“

Mada su već skoro dve hiljade godina u prinudnom rasejanju, Jevreji nikada nisu prestali da žude za Cionom i Jerusalimom

Kod Isaije piše: „Za ljubav Siona neću učutati, za ljubav Jerusalima neću se smiriti...“ (*Isajja 62:1*)

Osim što se ova čežnja izražava kroz molitvu, uvek je bilo Jevreja koji su živeli u zemlji Izraela, naročito u Jerusalimu, mada je njihova fizička bezbednost često bila ugrožena. I zaista, od devetnaestog veka Jevreji su činili većinu stanovništva Jerusalima. Na primer, prema *Političkom rečniku države Izrael*, 1892. godine su Jevreji činili 61,9% stanovništva Jerusalima.

Istorijска и verska veza sa Jerusalimom (i Izraelem) od posebnog je značaja, jer neki Arapi po-

kušavaju da preprave istoriju i tvrde da su Jevreji „strani okupatori“ ili „kolonijalisti“, i da nemaju stvarnu vezu sa tom zemljom. Lako je dokazati da su takvi pokušaji poricanja legitimnosti Izraela laž, i treba na njih ukazivati kao na laž – što oni i jesu. Tu se takođe lako ignorise „nezgodna“ činjenica da je Jerusalim, kada je bio pod vlašću muslimana (t.j. pod Ottomanskim imperijom ili kasnije pod vlašću Jordana), bio duboka provincija. Nikada nije bio politički, verski ili ekonomski centar. Na primer, kada je Jerusalim bio pod vlašću Jordana 1948-1967, praktično nijedan arapski vođa ga nije posetio, niko iz vladajuće kuće Sauda iz Saudijske Arabije nije došao da se moli u džamiji Al-Aksa u Istočnom Jerusalimu.

Cionizam je potraga za nacionalnim samoopredeljenjem jevrejskog naroda

Mada žudnja za jevrejskom domovinom datira hiljadama godina unazad, i na mnogim mestima je iskazana u jevrejskim tekstovima, ona potiče i iz savremenije realnosti.

Teodor Hercl, koji se smatra ocem modernog cionizma, bio je sekularni Jevrejin i bečki novinar koga je zapanjio otvoreni i otrovni antisemitizam koji je izazvao zloglasni proces protiv Draifusa u Francuskoj, prvoj evropskoj zemlji koja je Jevrejima priznala puna građanska prava – jednakako kao i Austro-ugarska imperija u kojoj je živeo. Hercl je došao do zaključka da Jevreji nikada neće moći da uživaju punu jednakost kao manjina u evropskim društvima jer je žalosna ostavština vekova antisemitizma previše duboko usaćena. Zbog toga je pozvao na osnivanje jevrejske države koju je opisao u svom delu *Der Judenstaat* (Jevrejska država), objavljenom 1896. godine.

Herclovu viziju je podržao britanski ministar spoljnjih poslova, lord Balfur, koji je 2. novembra 1917. objavio sledeću izjavu:

Vlada Njegovog Veličanstva blagonaklono gleda na uspostavljanje nacionalnog doma jevrejskog naroda u Palestini i učiniće sve što je u njenoj moći da omogući ispunjenje ovog cilja, pri čemu je potpuno jasno da neće biti učinjeno ništa što bi ugrozilo građanska i verska prava postojećih nejevrejskih zajednica u Palestini, ili prava i politički status koji Jevreji imaju u bilo kojoj drugoj zemlji.

Godine 1922, Liga naroda, poveravajući Britaniji mandat nad Palestinom, priznaje „istorijsku vezu jevrejskog naroda i Palestine“.

Uspon Adolfa Hitlera i nacističkog „konačnog rešenja“ koga su sprovodile Nemačka i njeni saveznici – a koje je bilo omogućeno svuda prisutnom saradnjom s Nemcima i ravnodušnošću prema sudbini Jevreja u velikom delu sveta – otkrio je tragične dimenzije i očajničku potrebu za postojanjem jevrejske države. (Uzgred, Hadž Amin el-Huseini, jerusalimski muftija, bio je među naj-

oduševljenijim pristalicama genocida koji su nacisti sprovodili nad jevrejskim narodom.)

Samo u takvoj državi, verovali su cionisti – i njihovi nejevrejske pristalice – Jevreji ne bi morali da se oslanjamaju samo na „dobru volju“ drugih u određivanju sopstvene sudbine. Jevrejska država bi za sve Jevreje bila pribižešte od progona, ali i ispunjenje njihove „žudnje za Cionom“. I zaista, ovaj drugi motiv je zapalio maštu mnogih Jevreja koji su se naseljavali u onome što je, u to vreme, bila pusta Palestina. To se događalo krajem devetnaestog i početkom dvadesetog veka, kada su se Jevreji naseljavali u Palestinu iz idealističkih uverenja i koji su tada postavili temelje moderne države Izrael.

Kada se govori o pustoši tadašnje Palestine, treba pročitati reči Mark Tvena, američkog pisca koji je to područje posetio 1867. godine:

... pusta zemlja, čije je tlo dovoljno plodno ali je u potpunosti prepušteno korovu – tih i tužan predeo koga ni najbujnija mašta ne bi mogla ukrasiti radošću života i akcije... Celim putem nismo sreli nijedno ljudsko biće... Teško da je bilo i kakvog drveta ili žbuna. Čak su i masline i kaktusi, ti prijatelji bezvrednih prostora, napustili ovu zemlju.

Da skočimo, za trenutak, mnogo godina unapred: svaki posetilac Izraela može da vidi čudesnu transformaciju ove zemlje, šume koje su sađene s ljubavlju, navodnjeno i obrađeno zemljишte, građeve i druga naselja koji su u međuvremenu izgrađeni.

Protivnici Izraela do dana današnjeg zlobno izvrću značenje reči cionizam – pokreta za samopredelenje jevrejskog naroda – i pokušavaju da ga predstave kao demonsku silu. Štaviše, oni žele da to područje oslikaju kao dobro razvijeno od strane lokalnih Arapa koje su nadolazeći Jevreji, na neki način, odgurali u stranu. Širi cilj toga je da se podrije sam razlog postojanja Izraela, da se ta država izoluje od zajednice naroda.

To se, na primer, dogodilo 1975. godine, kada je Generalna skupština Ujedinjenih nacija, uz oštro protivljenje demokratskih zemalja, usvojila rezoluciju koja cionizam označava kao „rasizam“. Ta je rezolucija na kraju opozvana 1991, ali je ponovo izronila na površinu 2001, na Svetskoj konferenciji protiv rasizma u Durbanu, Južna Afrika. Arapski blok ipak nije uspeo da cionizam bude osuđen u dokumentima sa te konferencije. Tog su puta mnoge nacije razumele da je konflikt između Izraela i Palestinaca, kao što je oduvek i bio, politički a ne rasni.

Uzgred, ponovljeni pokušaji da se cionizam obeleži kao rasizam, odličan je primer slučaja u kome se šerpa ruga loncu da je garav. Arapske nacije same sebe formalno definišu po svom etnicitetu, to jest kao Arape, čime se isključuju nearapske etničke grupe kao što su Berberi i Kurdi. Isto važi i za religiju. Islam je zvanična religija u

svim arapskim zemljama osim jedne (Liban), čime se automatski marginalizuju neislamske vere, naročito hrišćanske manjine (pošto je Jevrejima ili zabranjen život u tim zemljama ili su oni u njima građani drugog reda – *prim.prev.*)

U tom je smislu dobro podsetiti na komentar Martina Lutera Kinga juniora u vezi antisemitizma:

A šta je antacionizam? To je poricanje fundamentalnog prava jevrejskog naroda, koje s pravom priznajemo narodima Afrike i drugim narodima na celoj zemaljskoj kugli. To je diskriminacija Jevreja, prijatelji moji, zato što su oni Jevreji. Ukratko, to je antisemitizam... Neka moje reči odjeknu u dubini vaše duše: Kada ljudi napadaju cionizam, oni misle na Jevreje – i nemojte da vas neko u tome prevari.

Takođe je važno naglasiti da nejevreji nisu bili isključeni iz izgradnje izraelske nacije. Naprotiv. Danas jedna petina izraelskog stanovništva nisu Jevreji, uključujući i 1,7 miliona Arapa. Arapski je takođe zvanični državni jezik u Izraelu.

Dalje, jevrejska populacija Izraela je uvek odslikavala mnoge nacionalne, etničke, kulturne i lingvističke raznolikosti, što je sve postalo još upadljivije tokom 1980-ih, kada je Izrael izveo akciju spasavanja desetina hiljada crnih Jevreja iz Etiopije u kojoj je vladala strašna glad i koji su sanjali o preseljenju u Izrael. Komentar tadašnjeg generalnog direktora Pravnog i fonda za obrazovanje NAACP (National Association for the Advancement of Colored People – Nacionalna asocijacija za unapređenje ljudi obojene kože – organizacija za unapređenje ljudskih prava – *prim.prev.*) mnogo o tome govori i treba ga citirati:

Da su žrtve od gladi u Etiopiji bili belci, mnoge bi im nacije ponudile pomoć. Ali ljudi koji su svakodnevno umirali od gladi u Etiopiji i Sudanu bili su crnci. U svetu u kome praktično sve organizacije i vlade zvanično osuđuju rasizam, samo je jedna neafrička država otvorila svoja vrata i pružila ruku pomoći. Tiha humanitarna akcija države Izrael, akcija koja je preduzeta u potpunosti, bez obzira na boju kože onih koji su bili spasavani, stoji kao osuda rasizma mnogo upadljivije od svih govora i rezolucija.

Bilo je moguće izbeći arapsko-izraelski sukob

Ubrzo posle svog osnivanja 1945, Ujedinjene nacije su se zainteresovale za budućnost britanskog mandata Palestine. Jedna komisija UN (UNSCOP – UN Special Committee on Palestine - Specijalni komitet UN za Palestinu) predložila je Generalnoj skupštini podelu zemlje između Jevreja i Arapa. Nijedna od strana ne bi po tom predlogu dobila ono što je tražila, ali bi podela priznala postojanje dve

populacije na toj zemlji – jevrejske i arapske – od kojih bi obe zasluživale sopstvenu državu.

Generalna skupština UN je 29. novembra 1947, glasovima 33 za, 13 protiv i 10 uzdržanih, prihvatiла Rezoluciju 181, poznatu pod nazivom Plan podele.

Prihvatanje Plana podele bi podrazumevalo osnivanje dveju država, ali su susedne arapske države i lokalno stanovništvo žestoko odbacili taj predlog. Odbili su da prihvate polaganje prava Jevreja na bilo koji deo teritorije i odlučili se za rat kojim bi isterali Jevreje. Ovo je odbijanje oduvek bilo, i sada je, u samom središtu sukoba.

(Zaista, neke arapske zemlje, kao i Iran, da se ne spominju palestinske terorističke organizacije kao što su Hamas i Palestinski islamski džihad, još uvek ne priznaju pravo Izraela na postojanje, bez obzira na granice, čak 67 godina od kako je ta država osnovana.)

Moderna država Izrael je osnovana 14. maja 1948. Winston Čerčil je značaj tog događaja ovako izrazio:

Nastanak jevrejske države... događaj je u istoriji sveta koji ne treba gledati iz perspektive jedne generacije ili jednog veka, već iz perspektive hiljadu, dve hiljade, čak tri hiljade godina.

Više godina kasnije, predsednik Džon F. Kenedi je ponudio svoje viđenje značaja rođenja Izraela, skoro 1900 godina posle njegovog poslednjeg suverenog postojanja:

Izrael nije stvoren da bi nestao – Izrael će trajati i cvjetati. On je dete nade i domovina hrabrih. Niti može biti slomljen neprijateljstvom niti može biti demoralisan svojim uspesima. On pronosi štit demokratije i poštuje mač slobode.

U Deklaraciji o osnivanju države Izraela, o miru se kaže sledeće:

Pružamo ruku svim susednim državama i njihovim narodima, nudimo mir i dobrosusedstvo, i apelujemo na njih da uspostave veze saradnje i uzajamne pomoći sa suverenim jevrejskim narodom koji se naselio na svojoj zemlji, za dobro svih.

Tragično je da je ta ponuda bila ignorisana, kao i ponude koje su jevrejske vođe isticale u mesecima pre stvaranja države.

Armije Egipta, Iraka, Jordana, Libana i Sirije napale su tek osnovanu jevrejsku državu, s namerom da je unište

U toku tog rata, započetog od strane arapskih nacija, stradalo je civilno stanovništvo – kao i uvek u ratu. Do današnjih dana traju kontroverze o tome koliko je lokalnih Arapa pobeglo jer su ih arapske

vođe pretnjama na to navele, koliko ih je pobeglo iz straha od borbi, a koliko ih je bilo primorano da odu od strane izraelskih snaga. Važno je reći da su stotine hiljada Arapa ostale u Izraelu i da su oni postali građani te države.

Ne sme se, međutim, prevideti glavno – arapske države su taj rat započele sa ciljem da zbrisu 650.000 Jevreja, državljana nove države Izrael, i time su prkosile planu UN da se stvore i arapska i jevrejska država.

Arapsko-izraelski konflikt je stvorio dve izbegličke populacije, ne jednu

Dok je pažnja sveta bila koncentrisana na palestinske izbeglice, muke Jevreja u arapskim zemljama, koji su takođe postali izbeglice, bile su uglavnom ignorisane. I zaista, mnogi stručnjaci smatraju da su te dve grupe po brojnosti bile bliske. Postojala je, međutim, velika razlika – Izrael (i druge države Zapada) spremno su apsorbovale jevrejske izbeglice, dok su palestinske izbeglice smeštene po logorima i namerno tamo generacijama držane kao deo proračunate arapske politike – i uz saučesništvo Organizacije ujedinjenih nacija.

Pogledajte ovaj podatak: Izrael se u potpunosti povukao iz Gaze 2005. godine, ali tamo i dalje postoji osam izbegličkih logora koje održavaju Ujedinjene nacije. Zašto? Gaza je pod kontrolom Palestinaca, ne Izraela, pa ipak se čini da bi raspушtanje logora značilo napuštanje slavljenog simbola palestinskog „otpora“ i prelazak na normalnost svakodnevnog života.

Danas u svetu ne postoji uporediva situacija u kojoj se izbeglička populacija na ovaj način cinično eksploratiše

Do sada je samo jedna arapska država – Jordan – ponudila državljanstvo značajnom broju palestinskih izbeglica.

Preostalih dvadeset arapskih država, ogromnih teritorija, zajedničkog jezika, vere i etničkog porekla sa Palestinima, odbili su da to učine. Žalosno je da njih malo zanimaju muke izbeglica koje često žive u jednim uslovima logora. Oni radije u tim logorima gaje mržnju prema Izraelu, koristeći time izbeglice kao smrtonosno oružje u svojoj trajnoj borbi protiv Izraela.

Jedna ilustracija tretmana Palestinaca od strane arapskog sveta: kada je Jaser Arafat podržao Sadama Huseina u Zalivskom ratu 1990-91, Kuvajt je smesta isterao 300.000 Palestinaca koji su u toj zemlji radili (i kojima nikada nije bio dodeljen kuvajtski pasoš). Na Palestine se gledalo kao na potencijalnu petu kolonu. Teško da se iz drugih arapskih država čuo makar tih glas protesta ili od strane pro-Palestinaca na Zapadu, na nešto što je bilo izgnanstvo cele jedne palestinske zajednice.

Teško je poverovati i ovo: Liban, decenijama dom nekoliko stotina hiljada palestinskih izbeglica, zakonski ih je spremio da rade u mnogim, zakonom određenim, profesionalnim sektorima.

Retko se čuje priča o jevrejskim izbeglicama iz arapskih zemalja

Kada se postavi pitanje jevrejskih izbeglica iz arapskih zemalja, arapski govornici se često prave da za to ne znaju, ili najozbiljnije tvrde da su Jevreji dobro živeli pod vlašću muslimana (za razliku od njihovog života u hrišćanskoj Evropi). Ponekad neduhovito primećuju da Arapi, po definiciji, ne mogu da budu antisemiti jer su, kao i Jevreji, semitski narod.

Istina je da se nikada ništa uporedivo sa Holokaustom nije dogodilo u muslimanskim zemljama. Takođe je istina da je bilo perioda saradnje i harmonije, ali se priča ne završava na tome. Jevreji nikada nisu uživali jednaka prava kao muslimani u zemljama pod islamskom upravom. Uvek su postojala jasno određena pravila za Jevreje (i hrišćane) kao za građane drugog reda. Nasilje prema Jevrejima nije bilo nepoznanica u muslimanskom svetu.

Da navedemo samo jednu ilustraciju sudsbine Jevreja u arapskim zemljama: Jevreji su u Libiji živeli još od vremena Feničana, to jest mnogo vekova pre nego što su Arapi stigli sa Arabijskog poluostrva, doneli islam u Severnu Afriku i naselili se – okupirali? – zemlju u kojoj su, među ostalima, živeli Berberi.

Posle pogroma 1945. i 1948., velika većina od 40.000 Jevreja koji su živeli u Libiji napustila je tu zemlju između 1948. i 1951. Libija je postala nezavisna država. Upako ustavnim garancijama, Jevrejima koji su ostali u zemlji bilo je uskraćeno pravo glasa, rada u javnim službama, dobijanja libijskog pasoša, obavljanja poslova unutar svoje zajednice ili kupovine nekretnina. Posle trećeg pogroma, 1967., preostalim Jevrejima Libije, bilo ih je 4.000, dozvoljeno je da odu. Samo sa jednim koferom u ruci i sa 50 američkih dolara. Godine 1970., libijska je vlada donela seriju zakona kojima se konfiskuje imovina izgnanih Jevreja Libije, uz izdavanje obveznica kojima se obećava isplata kompenzacije kroz 15 godina. Godine 1985. je došla i prošla, ali nikakva kompenzacija nije plaćena. Istovremeno je vlada uništila jevrejska groblja a nadgrobne spomenike iskoristila za popločavanje puteva – sve u sračunatom naporu da se unište svi ostaci dokaza istorijskog prisustva Jevreja u toj državi.

Procena je da je 1948. godine, godine osnivanja Izraela, u arapskim državama bilo oko 750.000 Jevreja. Danas ih ima manje od 5.000, od kojih su većina u Maroku i Tunisu.

Gde su bile arapske simpatije za palestinski narod od 1948. do 1967?

Po sporazumu o prekidu vatre kojim se završio izraelski Rat za nezavisnost, Oblast Gaze je pripala Egiptu. Umesto da razmotri mogućnost davanja suvereniteta lokalnom arapskom stanovništvu i palestinskim izbeglicama koje su se tamo smestile, egipatske vlasti su nametnule oštре vojne zakone. U međuvremenu je Jordan držao Zapadnu obalu i Istočni Jerusalim. I opet – ništa nije učinjeno da bi se osnovala palestinska država. Naprotiv, Jordan je anektirao teritoriju, što je bio korak koji su priznale samo dve države – Britanija i Pakistan.

U tom je periodu, tačnije 1964., osnovana Palestinska oslobođilačka organizacija (PLO). Njen cilj nije bilo stvaranje države na mestima pod upravom Egipta (Gaza) i Jordana (Zapadna obala), već eliminacija Izraela i osnivanje arapske palestinske države na celoj Palestini.

Član 15 Povelje PLO jasno formuliše taj cilj:

Oslobodenje Palestine, sa arapske tačke gledišta, je nacionalna dužnost da se odbije cionistička, imperijalistička invazija na slavnu arapsku domovinu, i da se protera cionističko prisustvo iz Palestine.

U godinama koje su sledile, terorizam, u organizaciji PLO, uzeo je svoj smrtonosni danak, fokusiran na izraelske, američke, evropske i jevrejske mete. Školska deca, učesnici Olimpijskih igara, putnici u avionima, diplomate, čak i jedan turista u invalidskim kolicima na palubi kruzera – našli su se među žrtvama terorista.

Kako je Izrael došao u posed Zapadne obale, Golanske visoravni, Oblasti Gaze, Sinajskog poluostrva i istočnog dela Jerusalima, uključujući i stari grad Jerusalim?

Ima danas ljudi koji, po inerciji, koriste sintagmu „okupirane teritorije“, bez da se upitaju kako su one 1967. godine dospele u ruke Izraela. I još: u arapskom svetu ima onih koji teže da ponovo napišu istoriju i da Izraelu imputiraju ekspanzionističke motive. Činjenice su, međutim, drugačije i jasne. Evo kratkog pregleda nekih od najvažnijih događaja koji su doveli do Sestodnevног rata:

16. maja 1967., Radio Kairo je objavio: „Postojanje Izraela je predugo trajalo. Vreme je za bitku u kojoj ćemo uništiti Izrael“. Istog dana je Egitat od Ujedinjenih nacija zahtevao da povuče svoje mirovne snage koje su bile raspoređene u Gazi i Šarm el-Šeiku još od 1957. Ujedinjene nacije su tri dana kasnije, na svoju večnu sramotu, objavile da su saglasne sa egipatskim zahtevom.

19. maja, Radio Kairo je saopštio: „Ovo je naša prilika, Arapi, da Izraelu zadamo smrtonosni udarac uništenja...“

23. maja je egipatski predsednik Gamal Abdel Naser objavio svoju nameru da blokira Tiranski tesnac za izraelske brodove, time zatvarajući vitalnu trgovačku vezu Izraela sa Istočnom Afrikom i Azijom. Izrael je na to odgovorio da je takav postupak, po međunarodnom pravu, *casus belli*, čin rata.

27. maja, Naser je rekao da će „naš osnovni cilj biti uništenje Izraela.“

30. maja je jordanski kralj Husein stavio jordanske snage pod kontrolu Egipta. Egipatske, iračke i saudijske trupe su poslate u Jordan.

1. juna je irački vođa dodaо svoje misli: „Rešeni smo, odlučni i ujedinjeni da postignemo svoj jasan cilj brisanja Izraela sa mape sveta.“

3. juna je kairski radio hvalio neposredno predočeni muslimanski sveti rat.

5. juna je Izrael, okružen neuporedivo mnogo-brojnijim i teško naoružanim arapskim snagama, koje su mogle svakog časa da napadnu, krenuo u preventivni napad.

Izrael je, unutar šest dana, porazio svoje neprijatelje i u toku borbi osvojio teritorije na frontu prema Egiptu, Jordanu i Siriji.

Izrael je činio ozbiljne i dobro dokumentovane napore, kroz kanale Ujedinjenih nacija, da ubedi Kralja Huseina da ostane po strani i ne učestvuje u borbama. Za razliku od Egipta i Sirije, čije neprijateljstvo prema Izraelu nije moglo da bude otvorenije i nepomirljivije, Jordan je u tišini sarađivao sa Izraelom i delio s njim brige oko agresivnih planova Palestinaca. Više godina kasnije, Kralj Husein je javno priznao da je njegova odluka da 1967. uđe u rat, u kome je izgubio kontrolu nad Zapadnom obalom i Jerusalimom, bila najveća greška koju je ikada učinio.

Još jedna izgubljena prilika za mir

Kratko vreme posle Šestodnevног rata Izrael je nagovestio svoju želju da razmeni teritorije za mir sa arapskim susedima. Mada nije bio spremjan da se odrekne istočne polovine Jerusalima – gde se nalaze najsvetija mesta judaizma koja su, kroz bezobičan prekršaj uslova izraelsko-jordanskog sporazuma o prekidu vatre, u potpunosti i skoro devetnaest godina bila nepristupačna za Izrael (za koje je vreme Jordan oskrnavio pedeset i šest sinagoga u jevrejskoj četvrti Starog grada – na šta je svet ostao nem) – Izrael je bio spremjan zauzete teritorije razmeni za sveobuhvatni sporazum. Ovi potezi Izraela su bili odbijeni. Nedvosmisleni odgovor je stigao iz Kartuma, glavnog grada Sudana, gde su se arapski lideri okupili da bi 1. septembra 1967. objavili rezoluciju u vezi Izraela, sa tri „NE“: „NE mir, NE priznanje, NE pregovori“.

Savet bezbednosti Ujedinjenih nacija je novembra 1967. usvojio rezoluciju 242

Ova rezolucija, na koju se učesnici diskusija često pozivaju kada se razgovara o arapsko-izraelskom sukobu, ne navodi se uvek precizno. Rezolucija naglašava „neprihvatljivost sticanja teritorija putem rata i potrebu da se radi u pravcu pravednog i trajnog mira da bi SVE (naglasak naknadno dodat) države tog područja mogle da žive bezbedno.“

Dalje, ona poziva na „povlačenje izraelskih oružanih snaga sa teritorija okupiranih u nedavnom sukobu,“ pri čemu je tu namerno izostavljen član „the“ (određeni član u engleskom jeziku, koji specifično definiše imenicu koja mu sledi, prim.prev.) ispred reči „teritorije“. Tadašnji ambasador SAD u UN, Artur Goldberg, zabeležio je da je to učinjeno namerno, tako da bi eventualni konačni sporazum mogao da dozvoli unapred nespecifikovana podešavanja granične linije koja bi uzimala u obzir bezbednosne potrebe Izraela. Jer: pre rata 1967, Izrael je na najužem mestu svoje geografije – sasvim malo severno od svog najvećeg grada, Tel Aviva – bio širok samo 14,5 kilometara (otprilike tolika je udaljenost beogradskog aerodroma od centra grada, prim.prev.)

U rezoluciji takođe стоји i poziv na „prekid svih zahteva i stanja neprijateljstava i poštovanje i priznavanje suvereniteta, teritorijalnog integriteta i političke nezavisnosti svih država u regionu, i njihovo pravo na život u miru, unutar bezbednih i priznatih granica, bez pretnji i nasilnih akcija.“

I još nešto, ne manje važno, ova rezolucija „ponovo potvrđuje potrebu za (a) garantovanjem slobodne plovidbe kroz međunarodne vodene puteve u regionu; (b) postizanjem pravičnog dogovora u vezi problema izbeglica (komentar autora: Zapelite odsustvo specifikovanja na koji se izbeglički problem ovo odnosi, što dozvoljava više od jednog tumačenja na koju se izbegličku populaciju odnosi) i (c) garantovanjem teritorijalne nepovredivosti i političke nezavisnosti svake od država u regionu, kroz mere u koje spada i uspostavljanje demilitarizovanih zona.“

Savet bezbednosti Ujedinjenih nacija je usvojio još jednu rezoluciju, broj 338, na dan 22. oktobra 1973 – tokom još jednog rata koji su Arapi započeli i koji je postao poznat pod imenom Jomkipurski rat, jer je počeo na najsvetiji dan u judaizmu. Tu se pozivalo na prekid vatre, primenu Rezolucije br. 242 u potpunosti, i početak razgovora strana u sukobu. Rezolucije 242 i 338 se obično citiraju zajedno u vezi svih arapsko-izraelskih mirovnih razgovora.

Da, naselja su bila predmet spora

Ova tvrdnja svakako stoji, ali, kao i kod skoro svega u vezi arapsko-izraelskog sukoba, i tu postoji

više nego što se na prvi pogled vidi.

Posle izraelske pobede 1967., i pošto je postalo jasno da Arapi nisu zainteresovani da pregovaraju o miru, Izrael je, pod vođstvom koalicije koju je predvodila Laburistička stranka, počeo da ohrabruje izgradnju naselja, ili novih zajednica, na zauzetoj zemlji. Ova je praksa dalje ubrzana pod rukovodstvom vlada koje je predvodila stranka Likud, posle 1977. godine.

Šta god da neko misli o tima naseljima, treba razumeti motive Izraela koji su pogurali stvari na tom frontu:

(a) Izrael je smatrao da je ta zemlja u sporu – na nju su polagali pravo i Arapi i Jevreji – pa pošto nije bilo nezavisne vlasti nad njom, Izrael je imao jednako pravo da je naseljava kao što su imali i Palestinci (koji, treba se toga podsetiti, nikada nisu imali svoju državu);

(b) Na Zapadnoj obali je mnogo pre 1948. bilo jevrejskih zajednica, na primer u Hebronu i Guš Ecionu – u oba ta mesta su u 20-om veku Arapi ubili veliki broj Jevreja u masakrima;

(c) Zapadna obala, prema hebrejskoj *Bibliji*, jeste kolevka jevrejske civilizacije, pa ima Jevreja koji, vođeni verom i istorijom, žele da tu vezu potvrde svojim prisustvom;

(d) Izraelska vlada je verovala da određena naselja mogu korisno da posluže svrsi bezbednosti, i to kada se ima u vidu značaj geografije, naročito topografije, na tom prilično ograničenom prostoru;

(e) Jedan broj izraelskih zvaničnika je osećao da izgradnja naselja, a time i menjanje stanja na terenu, možda može da ubrza dolazak dana kada će Palestinci, pod pretpostavkom da shvate da vreme ipak nije na njihovoj strani, poželeti da razgovaraju o miru.

Istovremeno su istraživanja javnog mnjenja stalno pokazivala da se većina Izraelaca slaže da bi svaki mirovni sporazum sa Palestincima obavezno podrazumevalo raseljavanje mnogih, mada ne i svih, novih naselja. Sigurno je da bi po bilo kom mirovnom sporazumu Izrael zadržao ona naselja koja danas čine značajne gradove, i koja su najbliža Jerusalimu i drugim područjima koja su uz liniju iz 1967. godine. Važan je i podatak da granica iz 1967. nikada nije bila međunarodno priznata granica već linija prekida vatre na kojoj su bile naspramne pozicije zaraćenih strana na kraju izraelskog Rata za nezavisnost 1949. godine.

Sjedinjene države su ovaj veoma važan podatak priznale kada je predsednik Džordž W. Buš 14. aprila 2004. godine pisao predsedniku vlade Izraela Arielu Saronu da je „nerealno očekivati da će ishod konačnih pregovora o statusu biti potpuni povratak na liniju prekida vatre iz 1949.“

Mogućnosti mira

Menahem Begin, prvi izraelski predsednik vlade iz partije Likud, zauzeo je tu poziciju 1977. godine. To nije sprečilo egipatskog predsednika Anvara

Sadata da te iste godine učini istorijsko putovanje u Izrael i obrati se izraelskom parlamentu, Knesetu. Usledio je izuzetan mirovni proces, sa svim usponima i padovima karakterističnim za teške pregovore. Septembra 1978. prihvaćen je sporazum iz Kemp Dejvida. On je činio okvir sveobuhvatnog mira, i uključivao je i predlog ograničene samouprave Palestinaca. (Palestinci su taj predlog odbacili.) Mirovni sporazum je potpisana šest meseci kasnije, pa je tako, posle 31 godine, završeno i ratno stanje između Egipta i Izraela.

To je bio izvanredan trenutak istorije. Sadat, otrovni protivnik Izraela i antisemita veći deo svog života, glavni planer iznenadnog napada Egipta na Izrael (zajedno sa Sirijom) kojim je započet Jomkipurski rat, udružio se sa Beginom, šefom izraelske desne partije, da bi zajedno otvorili novo poglavljje u arapsko-izraelskim odnosima. Time je dokazano da je uz volju, hrabrost i viziju sve moguće.

Međutim, u znak protesta, sve ostale arapske države, osim Sudana (koji je tada imao mnogo umerenije rukovodstvo nego što je sada slučaj) i Omana, prekinule su diplomatske odnose sa Egiptom. A onda su, 1981., članovi egipatskog Islamskog džihadu ubili Sadata. Taj je pokret kasnije postao saradnik u oružju Osame bin Ladenu i njegove Al-Kaida mreže.

Sa svoje strane, Izrael se odrekao velikog prostiranstva Sinajskog poluostrva (više nego dva puta većeg od teritorije samog Izraela) koje je predstavljalo kritičnu stratešku tampon-zonu između Egipta i Izraela. Time se Izrael odrekao i veoma važnih naftonosnih polja koja je u međuvremenu otkrio i eksplorativao na Sinaju, što je bila velika žrtva za zemlju koja u to vreme nije imala nikakvih drugih prirodnih resursa. (Trideset pet godina kasnije Izrael je otkrio velike rezerve prirodnog gasa u svojim teritorijalnim vodama.) Takođe su zatvorene značajne vojne avio-baze koje su u međuvremenu bile tamo uređene. I: uprkos svojoj čvrstoj posvećenosti naseljima, Begin je odlučio da se napuste naseljene enklave na Sinaju.

Svim tim je Izrael pokazao svoju neutoljivu žđ za mirom, svoju spremnost da se upusti u velike rizike i značajne žrtve, i svoje skrupulozno pridržavanje uslova sporazuma koji je potpisao. Kada se i gde u modernoj istoriji, zemlja koja je pobedila u ratu za čisto samoodržanje, odrekla tolikih teritorija i druge imovine u potrazi za mirom?

Izrael i Jordan su postigli istorijski mirovni sporazum 1994. godine

Ovi su pregovori bili mnogo lakši nego oni sa Egiptom, pošto su Izrael i Jordan već tiho održavali veze, zasnovane na nacionalnim interesima koji su se preklapali, a u vezi sa Palestincima. (Hašemitsko kraljevstvo u Jordanu je, kao i Izrael, jednako zaziralo od palestinskih teritorijalnih ambicija.) I tu

je Izrael demonstrirao svoju duboku čežnju za mirom i spremnost da se preduzmu potrebni koraci da se do njega dode, uključujući tu i podešavanje granica i sporazume o deobi potencijala vodosnabdevanja koje je Aman zahtevao.

Podstaknut primerima najpre Egipta a potom i Jordana, jedan broj drugih arapskih zemalja je počeo da istražuje moguće veze sa Izraelom. U tome je najviše napredovala Mauritanija, koja je postala treća arapska zemlja koja je uspostavila diplomatske odnose sa Izraelom, mada su ti odnosi naglo prekinuti posle naredne promena vlasti u toj zemlji. Drugi, kao što su Maroko, Oman, Katar i Tunis, nisu napredovali do punog priznanja, ali su, bar za sada, otvoreno tražili političke i ekonomske veze. I neke druge arapske zemlje, koje više vole da rade ispod radara, razvile su dodirne tačke sa Izraelom. Ovo se događa u različitim oblicima, naročito poslednjih godina kada su svi zabrinuti zbog iranskih ambicija i poteza u regionu, mada se te pojave retko mogu zapaziti na površini.

Palestinci su 2000-01. godine osujetili još jednu priliku za uspostavljanje mira

Kada je 1999. godine postao predsednik vlade Izraela, Ehud Barak je objavio svoje ambiciozne planove. Pozicioniran levo od centra, ovaj izraelski rukovodilac je rekao da želi da pokuša da učini istorijski kraj sukoba sa Palestincima u roku od trinaest meseci, nastavljajući tamo gde su njegovi prethodnici zastali i koristeći inicijativu začetu na Madridskoj konferenciji 1991, prvim mirovnim razgovorima posle sporazuma u Kemp Dejvidu, i sporazum iz Oslo 1993, kada je sastavljena *Deklaracija o principima između Izraela i Palestina*. Kako se pokazalo, on je u svojoj spremnosti na kompromis u interesu mira otiašao dalje nego što je iko u Izraelu mogao da pomisli da je moguće.

Uz aktivnu podršku Klintonove administracije, Barak je mirovni proces pogurao najdalje što se moglo, osvajajući pri tom nove pozicije kod tako osetljivih pitanja kao što je Jerusalim – a sve radi sporazuma. Nažalost, ni on ni Klinton nisu uspeli.

Arafat nije bio spreman da se upusti u proces i učini ga delotvornim.

Umesto da nastavi sa razgovorima koji su mogli da dovedu do uspostavljanja prve ikada palestinske države, sa glavnim gradom u Istočnom Jerusalimu, on se digao i otiašao. Bezobrazno je pokušao da ubedi predsednika Klintona da ne postoji istorijska veza Jevreja sa Jerusalimom, pa je onda još ispušio bombu svojim zahtevom za „pravo povratka“ palestinskih izbeglica i generacija njihovih potomaka. Arafat je svakako znao da je to nešto što će razgovore smesta prekinuti, pošto nijedna izraelska vlada ne bi nikada mogla ni da zamisli da dozvoli milionima Palestinaca da se nastane u Izraelu i tako potpuno razbiju jevrejski karakter države.

U svojoj autobiografiji *Moj život*, Klinton opisuje taj period i jasno stavlja krivicu za propast mirovnih pregovora na Arafata.

Tragično je što je sam Arafat pokazao da nije sposoban, ili spreman, ili i jedno i drugo, da traži mir za pregovaračkim stolom. Umesto toga on se vratio poznatom obrascu – ponekad razgovarati o miru a neprekidno podsticati terorizam

Arafat je znao da će medijske slike teško naužane izraelske vojske suočene sa Palestincima na ulicama, zajedno sa decom cinično poslatom u prve linije, raditi u njegovu korist. Izraelu će biti pripisana uloga agresora i ugnjetača, a Palestincima gaženih žrtava.

Neće dugo potrajati, računa je on, dok arapski svet neće besno optužiti Izrael, da će ih nesvrstane zemlje poslušno pratiti, da će Evropljani od Izraela zahtevati još ustupaka da bi se Palestinci umirili, da će međunarodne grupe za ljudska prava optužiti Izrael za upotrebu prekomerne sile, i da će svet, jer mu je pamćenje kratko, zaboraviti da je palestinski vođa upravo odbacio šansu bez presedana za postizanje mira.

I nije mnogo pogrešio. Veliki deo medija, mnoge evropske vlade, većina grupa za ljudska prava, svi su odigrali baš kako je Arafat predvideo. Tek posle njegove smrti 2004. godine, neki – mada ne i svi – konačno su shvatili da ih je taj lukavi i korumpirani lider, kome su odabrali da veruju i da ga kuju u zvezde, prevario.

Štaviše, pretpostavka je da je Arafat računao da bi Vašington mogao da zauzme čvršći stav prema Izraelu pod pritiskom Egipta i Saudijske Arabije, dveju zemalja koje kreatori američki politike smatraju veoma važnim, kao i Evropske unije. A postojala je i dugoročna mogućnost da će se Izrael, napredna zemlja, umoriti od neprekidne borbe i svakodnevnih civilnih i vojnih žrtava, da će to imati negativnog uticaja na psihu – da se ekonomija i ne pominje – i da će potonuti u rastuću međunarodnu izolaciju.

Tu se, međutim, gadno prevario. Izrael se nije umorio. Umesto toga, Izrael je i dalje na istom kursu i demonstrira zavidnu nacionalnu čvrstinu. Pored toga, Sjedinjene Države su ostale uz Izrael, prepoznale su i javno optužile Arafata za ono što je on stvarno i bio, i odbile da imaju dalje kontakte s njim.

Kada je Mahmud Abas nasledio Arafata, javila se izvesna nada da će, uprkos dugogodišnjoj saradnji sa prethodnikom i doktorskoj disertaciji koja smrdi na poricanje Holokausta, možda ponuditi otvoreniji pristup građenju mira. Nade su pojačane kada je Salam Fajad, koga su mnogi smatrali političkim umerenjakom i glasom pragmatizma, postao predsednik palestinske vlade.

Nažalost, Abas se pokazao kao razočaranje, naročito kada je 2008. godine odbio ponudu predsednika vlade Izraela Ehuda Olmerta o osnivanju dveju država. Ta izraelska ponuda je išla još dalje od Barakove ponude iz 2000-01, što je palestinski

portparol priznao tek u jesen 2015. godine. I tako je još jedna mirovna ponuda, zasnovana na dve države, propala.

Šta se tačno očekuje od Izraela da bi obezbedio sigurnost svojih građana? Šta bi druge države učinile u sličnoj situaciji?

Možda će najnoviji napadi džihadista u Evropi, Africi i na Bliskom istoku pomoći svetu da shvati pravu prirodu terorističke pretnje sa kojom je Izrael odavno suočen, kao i ono što stoji iza izraelskog nepokolebljivog odgovora.

Svakako nepokolebljivog, ali i odmerenog. Istina je da bi Izrael, uz pomoć svoje vojne moći, mogao u svakom trenutku i na svakom mestu da zada Palestincima mnogo teže udarce. Međutim, Izrael se uzdržava od toga, uprkos provokacijama, i to iz raznih diplomatskih, političkih, strateških i humanitarnih razloga.

Istorijski gledano, slučaj Dženina je savršen primer. Mada su palestinski portparoli požurili da optuže izraelsku vojnu operaciju u tom gradu na Zapadnoj obali 2002. godine kao „masakr“ i „genocid“, u stvarnosti je Izrael odabrao najrizičniji metod ulaska u grad i potrage za skrovištima terorista upravo da bi izbegao žrtve među palestinskim civilima. Posledica toga su dvadeset i trojica mrtvih izraelskih vojnika, dok je oko pedeset palestinskih naoružanih ljudi ubijeno. Alternativa koju je Izrael imao bio je napad iz vazduha, baš kao što su avioni NATO-a ponovljeno bombardovali Beograd 1990-ih, ali bi to donelo masovnu smrt – što je Izrael očajnički želeo da izbegne.

Zanimljivo je da mnogi među onima koji su kritikovali izraelsku taktiku u borbi protiv terorizma, sada primenjuju upravo te metode, uključujući i pojačanu obaveštajnu službu, nadgledanje i praćenje, upade, preventivne napade, a sve zbog narastajućeg straha Europe od radikalnih islamista, u koje spadaju i hiljade „gostujućih ratnika“ koji se vraćaju iz ratnih zona u Iraku i Siriji.

Sudeći prema pisanju svetske štampe protiv terorista, ne bi se moglo reći da su „uzdržavanje“, „dijalog“ i „kompromis“ trenutno ključne reči u rečniku koji se koristi kada se opisuju oni koji nas napadaju – a ne bi ni trebalo – ali to su upravo neke od reči čiju upotrebu međunarodna zajednica savezuje Izraelu u obračunu sa pretnjama.

Kada se sve uzme u obzir, mada je Izrael vojno superioran, Jerusalim shvata da se tu ne radi o sukobu u kome se može pobediti isključivo na bojnom polju. Jednostavno rečeno: nijedna od strana neće nestati. Ovaj se sukob može razrešiti samo za pregovaračkim stolom, ako i kada Palestinci konačno shvate da su proćerdali skoro sedam decenija i brojne prilike da izgrade svoju državu – pored Izraela, ne umesto Izraela.

Jedan od aspekata izraelske politike o kome se često priča je odbrambena ograda ili bezbednosna barijera, koju njeni protivnici pogrešno nazivaju „zidom“

Potrebno je uzeti u obzir tri stvari. Prvo, barijera, čiji je prvi segment završen 2003. godine, nije eliminisala terorizam, što potvrđuju smrtonosni događaji tokom jeseni 2015., ali je ograničila mogućnosti palestinskim teroristima da uđu u izraelske naseljene centre i izazovu haos. Drugo, barijera je izgrađena tek kao posledica ponovljenih terorističkih aktivnosti – samo između godine 2000. i godine 2005. registrovano je oko 25.000 pokušaja napada na Izraelce od strane palestinskih grupa i pojedinaca. I treće, barijere mogu da se pomjeraju na bilo koju stranu, mogu i da se razmontiraju, ali životi nevinih žrtava terorističkih napada nikada ne mogu da se vrate.

Gaza je bila proba i provera palestinskih namera

Potpuno povlačenje Izraela iz Gaze 2005. godine, projekat premijera Šarona, ne samo da je obezbedio potencijalno novi početak mirovnog procesa, već je Palestincima, pod vođstvom palestinskih vlasti i predsednika Mahmuda Abasa, pružilo istorijsku priliku za samoupravu. Da li će početi da uspostavljaju miroljubivo civilno društvo, bez svuda prisutne korupcije, nasilja i anarhije, tako endemske u prošlosti? Ili će Gaza završiti kao područje suštinskog bezakonja, gostoljubivo prvenstveno prema teroristima i njihovim prijateljima? Da li će Palestinci naginjati građenju uzorne države koja mirno živi pored Izraela ili će Gaza biti iskoraćena kao nova lansirna platforma za ispaljivanje raketa i organizovanje napada na susedni Izrael?

Tragično je da smo jednu deceniju kasnije dobili odgovor. Hamas je Abasa i njegove saveznike silom oterao iz Gaze, i 2007. godine preuzeo potpunu kontrolu nad tim područjem. Abas od tada uopšte nije bio u Gazi. Hamas, koga SAD i Evropska unija smatraju terorističkom grupom, dobio je potpunu podršku Irana, svo snabdevanje usmerio u vojne svrhe, ispalio nebrojene rakete na Izrael, izgradio tunele za infiltraciju, stalno iznova izazivao i ljutio susedni Egipt, a stanovništvo sprečio da se posveti ozbiljnrom političkom, društvenom i ekonomskom razvitku.

Za Abasovo rukovodstvo je sve vreme ključni test bio izazov koji predstavljaju terorističke grupe koje operišu usred palestinskog društva. Bez čvrste i postojane akcije koja bi se usprotivila neprijateljima mogućeg sporazuma, u koje spada i Hamas sa kojim je Abas 2014. godine sastavio koaliciju, sanse da se uspešno krene napred na mirovnom frontu dramatično opadaju. Staviše, palestinske vlasti nikada ne mogu da uspostave svoju centralnu ulogu ako naoružane grupe uživaju luksuz delo-

vanja kako kao politički faktor, tako i kao pojedinačne grupe milicija.

Ima još jedna važna stvar. Da su palestinske vlasti, posle sklapanja sporazuma u Oslu 1993, počele da uvode vrednosti tolerancije i koegzistencije u školske programe, možda bi generacija mlađih terorista, koje poslednjih godina gledamo, drugačije radila. Međutim, umesto toga oni su postojano bili hranjeni huškanjem, mržnjom, ruženjem i demonizacijom Jevreja, judaizma, Izraela i cionizma. Zavedeni su da poveruju da za Arape i muslimane nema uzvišenijeg poziva osim takozvanog samožrtvovanja dok ubijaju što je moguće više omraženih Jevreja – sinova „majmuna i svinja“, kojim rečima neki od njihovih govornika redovno označavaju Jevreje.

Ovo učenje se redovno dalje pojačava bubenjevima mržnje koji se čuju u džamijama tokom verske službe petkom, popularnoću notornih antisemitskih knjiga kao što su *Mein Kampf i Protokoli sionskih mudraca*, i korišćenjem palestinskih medija kao govornica koje podstiču na nasilje. Kada palestinske škole, mediji i džamije budu prestali sa tim bujicama antisemitizma i antisionizma, povećaće se šanse za gradnju osnova istinskog mira.

I nije tačno, mada Palestinci tvrde suprotno: ništa tome slično ne postoji sa izraelske strane. Kada usamljeni glasovi iz Izraela pređu na jezik (ili akcije) ekstremizma, izraelsko društvo ih brzo osuđuje, nikako ne vidi u njima izlive heroizma.

Izrael je demokratija i misli i ponaša se kao demokratija

To nije uvek lako u situaciji u kojoj se nalazi. Međutim, mada Izrael trpi kritike zbog navodnih nemilosrdnih metoda, Palestinci, uprkos svoj svojoj zapaljivoj retorici, znaju bolje od bilo koga drugog da upravo demokratske vrednosti i vladavina prava mogu da budu Ahilova peta te nacije.

Palestinci znaju, mada to ne priznaju javno, da demokratski sistem ima ugrađene kočnice i postavlja ograničenja opcijama izraelske politike.

Oni znaju da Izrael ima višepartijski politički sistem, i da te partie zastupaju sve moguće političke poglede i stavove – od ekstremno levih do ekstremno desnih, od sekularnih do religioznih, od Jevreja iz Rusije do Arapa. Uzgred budi rečeno, izraelski Arapi trenutno drže približno četrnaest procenata sedišta u Knesetu (a nekoliko od tih parlamentaraca su se otvoreno identifikovali sa neprijateljima Izraela u konfliktnim situacijama).

Oni znaju da javno mnjenje u Izraelu ima težinu i da može da utiče na politiku.

Oni znaju da u Izraelu postoji slobodna i značajeljna štampa.

Oni znaju da u Izraelu postoji nezavisni pravosudni sistem koji zauzima poštovano mesto u životu te nacije i koji ne okleva da nadglosa odluke

vlade, čak i vojske – one odluke za koje se ustanovi da nisu saglasne sa duhom ili slovom izraelskih zakona.

Oni znaju da u Izraelu postoji živahno civilno društvo i mnogobrojne grupe koje prate ostvarivanje ljudskih prava.

Oni znaju da Izrael štiti slobodu ispovedanja svih vera i da je otišao toliko daleko u tome da je ograničio pristup Jevrejima na Brdo Hrama, najsvetije mesto judaizma, samo da bi se izbegle napetosti sa muslimanskim vernicima koji posećuju dve džamije – koje su sagrađene mnogo kasnije na tom prostoru. Činjenica je da je Izrael prepustio vlast nad tim mestom takozvanom Vakufu, muslimanskim verskim vlastima. Može li se uopšte zamisliti da se tako nešto dogodi u bilo kojoj arapskoj zemlji? Pa ipak, palestinske vode povremeno podstrekavaju svoje sledbenike lažnim tvrdnjama da Izrael želi da promeni status quo.

Oni znaju da Izrael, na osnovu osnovnih vrednosti jevrejske tradicije, veliki značaj pridaje etičkim i moralnim standardima ponašanja, čak i kada, ponekad, od njih i odstupi.

Kao posledica svega toga, oni znaju da postoje samonametnuta ograničenja u izraelskom ponašanju, upravo zato što je to demokratska država i zato što njena vlada odgovara volji svog naroda.

Kad bi Bliski istok bar malo ličio na Srednji zapad!

Zar to ne bi dobro činilo miroljubivom razrešenju sukoba i regionalnoj saradnji? Kada se poslednji put dogodilo da je jedna demokratska nacija napala neku drugu demokratiju? Nažalost, demokratija je sasvim retka roba na Bliskom istoku. Dramatični događaji koji su počeli decembra 2010. u Tunisu, pa se onda proširili na nekoliko drugih arapskih zemalja, naveli su neke ljude da poveruju da demokratija najzad dolazi i u te krajeve. Zbog toga su ti događaji i nazvani „Arapsko proleće“. Ali, uz izuzetak samog Tunisa, druge nacije, od Libije do Sirije i Jemena, uletele su u haos, nasilje i raspad. Malo toga pokazuje napredovanje ka demokratiji i poštovanju ljudskih prava – koji se i nalaze u korenu društvenih problema.

Palestinci dobro znaju kako se pokojni sirijski predsednik Hafez el-Asad obraćunao sa islamskim fundamentalistima: ubio je između 10.000 i 20.000 ljudi u mestu Hama, a samo mesto dao da se sravni sa zemljom, što je bila nedvosmislena poruka drugim fundamentalistima u zemlji. A Asadov sin je, naravno, državno nasilje podigao na potpuno nov nivo.

Oni znaju kako se raniji irački predsednik Saddam Husein poneo prema Kurdima, koristeći otrovne gasove da bi ubio na hiljade ljudi i uništavajući stotine kurdske selo.

Oni znaju kako je Saudijska Arabija reagovala na podršku Sadamu Huseinu od strane Jemena

tokom Zalivskog rata 1990-91. Ta je zemlja u vrlo kratkom roku isterala oko 600.000 Jemenićana.

A znaju i kako se Egipat obraćunao sa svojim sopstvenim islamskim radikalima, od kojih je na hiljade ubijeno ili pozatvarano bez ikakvog suđenja i pre dolaska *Muslimanske braće* na vlast od 2012. do 2013, ali i posle toga. Uzgred, i to je prevedeno kao saradnja Egipta sa Izraelom u sukobu sa Hamasom u Gazi. Najzad, Hamas je samo jedan od izdanaka *Muslimanske braće*.

Palestinci računaju na činjenicu da Izrael neće slediti nijedan od ovih primera. To je snaga Izraela kao demokratije, ali ona ima svoju cenu. Palestinci se trude da to iskoriste. Međutim, napravili su jednu fundamentalnu grešku – podcenili su izraelsku volju i želju da preživi.

Izraelci očajnički žele mir. Istovremeno, mir po svaku cenu uopšte nije mir.

Izraelci žele da prestanu da brinu da će naići bombaši samoubice, da će se pojaviti napadači koji vitlaju noževima, da će automobili prestati da se zaleću na pešake, itd. Žele da konačno prestanu da sahranjuju svoju decu, žrtve terora ili vojnih akcija. Ukratko, oni žele da vode normalan život i to su pokazali svojom spremnošću da uvek iznova podrže dalekosežne, čak potencijalno riskantne kompromise, a sve u potrazi za mirom.

Međutim, Izraelci su naučili bolne lekcije iz istorije. Mir bez bezbednih granica koje se mogu odbraniti jednak je nacionalnom samoubistvu. I nema nikog ko bi bolje od stanovnika Izraela, među kojima još uvek ima preživelih iz Holokausta i izbeglica iz komunističkih i ekstremističkih arapskih zemalja, znao koliko je opasno prebrzo i previše lako spustiti gard.

Da li Izraelci treba jednostavno da ignorišu, na primer, ponovljene pozive iz Irana da Izrael bude uništen i ambiciju te zemlje da, pre ili kasnije, dođe do oružja za masovno uništenje? Ili haos u Siriji, tolike mrtve u toj zemlji i kolaps jedinstvene države? Ili Hezbollahov arsenal od ko zna koliko desetina hiljada raketa u južnom Libanu, sposobnih da dosegnu najveći broj tačaka u Izraelu? Ili zastrašujuće pozive „mučenicima“ iz Gaze i sa Zapadne obale da napadaju Izrael?

Ovaj naš svet nije bio mnogo milostiv prema naivnim, lakovernim ili zaluđenima. Mada je bilo onih koji su svojevremeno sumnjali u njegove reči, Adolf Hitler je mislio baš ono što je napisao u svojoj knjizi *Mein Kampf*; Saddam Husein je mislio upravo ono što je govorio kada je insistirao da je Kuvajt provincija Iraka; a Osama bin Laden je mislio baš ono što je rekao kada je 1998. godine pozvao da što je više moguće Amerikanaca bude ubijeno.

Izrael se nalazi u sasvim grubom i bahatom susedstvu. Da bi preživeo, neophodna je hrabrost na bojnom polju ali i za pregovaračkim stolom. Oba testa je do sada prolazio visoko uzdignute glave.

Značaj Izraela je mnogo veći od sukoba i razrešenja tog sukoba

Mada javna debata i pažnja medija teže da se fokusiraju na pitanja rata, nasilja i terorizma u regionu, postoji i druga strana Izraela o kojoj se retko govori – osim među onima koji imaju sreću da posete Izrael i da se sopstvenim očima uvere.

Izrael je nezamislivo živahnja i dinamična zemlja. Ona je istovremeno i drevna i ultra moderna. To je zemlja dobitnika Nobelove nagrade i za književnost i za hemiju, osvajača olimpijskih medalja, koncertnih pijanista i zvezda repa. U Izraelu po glavi stanovnika ima više naučnika i inženjera nego u bilo kojoj drugoj zemlji sveta. Broj čitalaca novina i knjiga je takođe među najvećim u svetu. Tel Aviv je jedan od svetskih gradova koji je najprijateljske naklonjen LGBT populaciji. Broj high-tech start-up kompanija i registrovanih pate-nata je zapanjujuće impresivan za zemlju u kojoj ima jedva preko osam miliona stanovnika. Novosti u medicini, tehnološki i komunikacijski proboji, inovacije u poljoprivredi, nisu donele dobrobiti samo Izraelu već i milionima drugih ljudi u svetu.

Kad sledeći put budete ušli u chat-room, kad budete koristili mobilni telefon ili voice-mail, kad vam bude potreban color imaging, kad budete zavisili od Pentium processor chip-a, kad vam bude trebao CAT scan ili MRI ili kad budete ugledali farmu koja zbog irrigacije kap-po-kap procvetala usred pustinje – sva je prilika da je tu Izrael pomogao svojim znanjem.

Izrael.

Što više znate o njemu – više razumete.

Dejvid Haris (David Harris) je rođen 1949. u Njujorku. Od 1990. izvršni direktor AJC (American Jewish Committee). Diplomirao je na Univerzitetu Pensilvanija i nastavio studije međunarodnih odnosa u Londonskoj školi za ekonomiju, a kasnije i diplomske studine na Univerzitetu Oksford. Posle je bio gostujući profesor u Džons (Johns) Hopkins školi za napredne međunarodne studije i vanredni profesor St. Antoni koledža, Univerzitet Oksford, u Centru za evropske studije.

Zoran Maksimović

Jevreji u pozorišnom životu Vojvodine

Jevreji u pozorišnom životu Vojvodine naziv je trogodišnjeg projekta (2020–2022), složenog procesa koji se sastojao od istraživanja, prikupljanja izvora, analize, proučavanja i obrade dokumentacionog materijala, pisanja tekstova. Projekat je za cilj imao da produbi, rasvetli i odredi istorijski značaj, ulogu i mesto, i da vrednuje umetničke domete pripadnika jevrejske zajednice u pozorišnom stvaralaštву Vojvodine (drama, opera, balet), odnosno Srbije. Njegov rezultat su prispeli radovi sabrani u ovom Zborniku, koji nosi naslov *Jevreji u pozorišnom životu Vojvodine*.

Duga je i bogata istorija vojvođanskih pozorišta, a veliki doprinos toj činjenici svakako je i stvarašto pripadnika jevrejske nacionalne zajednice. Nesumnjivo je da su svojim darom i umetničkim dometima oni stekli značajno mesto u pozorišnom životu Pokrajine. Ovaj nacionalni korpus je iznudio vrsne stvarače pozorišne umetnosti, koji su svojim delanjem oplemenili kulturu Srbije – te su fenomen koji zaslužuje posebnu pažnju.

U tom cilju, Pozorišni muzej Vojvodine i Udrženje „Danubius“ iz Novog Sada okupili su naučnike, teatrologe, istraživače i teoretičare operskog i baletskog umetničkog stvaralaštva, koji su osnova naše savremene nauke o pozorištu.

Zbornik sadrži devetnaest radova. O poreklu, tradiciji, istoriji, osobenostima, kulturi i pozorišnom delanju jevrejskog naroda govori obiman prvi rad, kao uvod, osnova i okvir njegove teme:

dr Gordana Todorović „Prvih nekoliko vekova“. Zatim sledi tekst prof. dr Ferenca Nemeta „Jevreji u Velikom Bečkereku“, te radovi o dramskim piscima, dramaturgiji i teoriji teatra: dr Miroslav Miki Radonjić „Tematski okviri i karakteristike dramaturškog postupka u komadima Đorđa Lebovića“, Ivana Kočić „Stvaralaštvo Đorđa Lebovića i kultura sećanja u prikazivačkim praksama XXI veka u Srbiji“, Ruža Perunović „Aleksandar Tišma i dramsko stvaralaštvo“, Goran Ibrajter „Mogućnosti dramatizacije romana Jozefina i Jovanka“, prof. dr Marina Milivojević Mađarev „Dragan Klaić o potencijalima razvoja savremenog srpskog teatra“. Sledi segment o dramskom teatru: mr Aleksandra Milošević „Dinulovići – pozorišna tradicija“, prof. dr Milan Mađarev „Putnik na (ne)mogućem putu“, prof. dr Ljubica Ristovski „Ilan Eldad“, dr Zoran Maksimović „Jelica Bjelić – gracija novosadskog teatra“; potom deo o scenskoj muzici: Miodrag Milanović „Bečke operete na novosadskoj sceni i životne sudbine njenih stvaralaca jevrejskog porekla“, prof. dr Katalin Kaić „Opereta: jevrejski umetnici sa severozapada Bačke“, dr Isidora Popović „Josif Šlezinger i Novi Sad“ i Aleksandar

Milosavljević „Razmišljanja o novosadskom *Volinisti na krovu*“. Segment o scenskoj igri je osmišljen u vidu biografija koje je sačinila balerina Gabriela Teglaši Jojkic: „Margarita Margita Debeljak“, „Umetnost baleta Dunje Lepuše“, „Stevan Izrailovski“ i „Aleksandar Izrailovski – baletski igrac, koreograf, režiser, kompozitor i pedagog“.

Nakon tih radova sledi „Imenar“ autora Vladimira Todorovića i Miodraga Mikovića, a čine ga biografije znamenitih Jevreja Vojvodine i Srbije koji su ostavili značajan trag u našoj pozorišnoj umetnosti (njih sedamdesetak, između ostalih: P. Abraham, O. Adam, S. Albini, I. Armidi, J. Bjelić, L. Boršodi, R. Bruči, E. Veber, B. Davičo, O. Danon, M. Debeljak, Dinulovići, N. Zamfirović, I. Ivanjić, D. Klaić, H. Klajn, K. Klemenčić, R. Krančević, S. Lajtner, Đ. Lebović, M. Lipković, Z. Nikolić, M. Omar, J. Putnik, H. Tatić, A. Tišma, R. Ferari, Đ. Fišer, R. Švarc, P. Šebešćan, J. Šlezinger...).

Radovi u ovom Zborniku su teatrološkim pristupom i savremenim analizama temeljili rezultate istraživanja na dosad ostvarenim rezultatima istraživanja u više naučnih područja i disciplina (istorije, teorije i istorije književnosti, teorijske dramaturgije i istorije pozorišta i drame i drugih), te ih stoga karakteriše široki spektar sagledavanja jevrejske nacionalne i kulturne istorije, naročito pozorišne. Kroz tekstove u Zborniku mogu se promatrati istorijske činjenice, društvene, kulturne i pozorišne prilike, umetničke preokupacije i rezultati, ali i aktuelne pozorišne poetike i streljenja.

Nadamo se da smo stručnoj i najširoj javnosti dali obuhvatan, objedinjeni teatrološki pogled na pozorišno stvaralaštvo vojvođanskih Jevreja.

Ovim projektom smo želeli i da prikupimo i sačuvamo od zaborava stariju i noviju istoriju pozorišne umetnosti na ovim prostorima, da promovišemo jevrejsku kulturu, ali i srpsku, kao i ostalih nacionalnih zajednica Pokrajine. Takođe, Zbornik svedoči i o bliskosti, povezanosti i zajedničkoj teškoj sudbini (Drugi svetski rat) jevrejskog i srpskog naroda na ovim prostorima.

Zbornik *Jevreji u pozorišnom životu Vojvodine* je sabrao naučne i stručne radove koji će svojim rezultatima, verujemo, doprineti budućim dubljim i širim sagledavanjima istorije srpske kulture i istorije i estetike teatra, a i slojevitijem uvidu u društvenu istoriju i protivrečnosti ljudskog trajanja.

Zbornik radova o pripadnicima naše jevrejske zajednice, o poslenicima u kulturi Pokrajine, izraz je zahvalnosti i podsećanje na one koji su zadužili pozorišno stvaralaštvo Vojvodine i Srbije.

Ana Stjelja

AM Memento: U zagrljaju Cvetajeve 90 godina od smrti Sofije Parnok

Sofija Parnok (foto: Wikipedia)

Sofija Jakovlevna Parnok predstavlja osobenu pojavu u istoriji ruske književnosti. Ova ruska književnica jevrejskog porekla po mnogočemu se razlikovala od drugih književnica svog doba, a na to su pre svega uticala tri faktora: to što je bila neskrivena lezbejka, to što je isticala svoje jevrejstvo (ali i rusofiliju) i to što je patila od Bazedovljeve bolesti od čijih posledica je i umrla.

Sofija Parnok je rođena 1885. godine u gradu Taganrog, u Rostovskoj oblasti. Odrastala je u imućnoj porodici. Kako joj je majka umrla prilikom porođaja blizanaca, Sofiju je odgojio otac i njegova druga žena. Činjenica da je odrastala bez majke ostavila je trajne psihološke posledice na nju i njen život. Uvek je imala osećaj da joj nedostaje ljubav i pažnja.

Rodna kuća Sofije Parnok (foto: Wikipedia)

Još kao dete počela je da piše poeziju. Tokom odrastanja privlačila ju je i muzika koju je počela da studira u Ženevi, međutim od te ideje je odustala i odmah se vratila u Moskvu. Svoju prvu zbirku

poezije je objavila 1906. godine. Naredne godine se udala za Vladimira Volkenstaina, ali je taj brak trajao vrlo kratko. U želji da se finansijski osamostali, počela je da se bavi novinarstvom. Kao novinar, pisala je pod pseudonimom Andrej Poljanin. O njoj se govorilo kao o „Ruskoj Safo”, jer je otvoreno pisala o svojih sedam lezbejskih veza.

Čini se da je u periodu nakon razvoda od prvog supruga, Sofija zapravo raskrstila sa heteroseksualnim vezama, te je počevši od 1913. godine imala nekoliko ljubavnih veza sa ženama, među kojima je svakako najpoznatija Marina Cvetajeva.

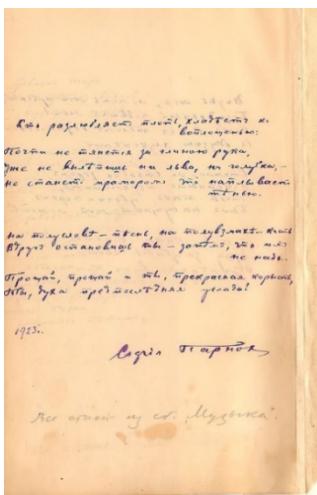
Ruska pesnikinja Marina Cvetajeva
(foto: Wikipedia)

Svaka od žena sa kojima je Sofija Parnok bila u vezi, ostavile su svojevrsan trag na njeno stvaralaštvo, jer su sve bile poput njenih muza. I upravo je svaka od tih žena, na svoj način, uticala na to da Sofija objavi pet knjiga poezije i nekoliko libreta za opera, čime je Sofija spojila svoje dve velike životne ljubavi – poeziju i muziku. Svoju poslednju pesmu napisala je godinu dana pre svoje smrti (a napisala je oko 100 pesama).

U svojoj poetici, Sofija Parnok pokazala je zrelost, jednostavniju upotrebu jezika, kraće strofe i ritmičko variranje. Odbacujući romantičnu poeziju prethodnih epoha, ona je u svoju poeziju prenela strast kroz upotrebu uobičajenog otvorenog jezika. Njen poetski stil neretko sadrži retoričko preispitivanje, te njene pesme zvuče kao da razgovara sama sa sobom, što ukazuje da se Sofija Parnok čak i u prisustvu drugih osećala udaljenom od svih. Bila je svoja, samostalna i jedinstvena, ali neshvacena. Jednom je zapisala: „*U očima mog oca ja sam divlja devojka i ništa više. Moj način razmišljanja i moj ukus vredaju njegove patrijarhalne vrednosti, i on me kritikuje.*”

Nakon smrti, dela Sofije Parnok su bila zbranjena, a ona na neki način skrajnuta, iako je bila izuzetno talentovana ruska pesnikinja. Interesovanje za njena dela pojavilo se krajem 70-ih godina 20. veka kada je ruska istraživačica i urednica Sofija Poljakova objavila njena sabrana dela koja

su štampana u Americi. Pažnju istraživača je od tada najviše privlačila njena veza sa Marinom Cvetajevom kojoj je posvetila svoju zbirku poezije pod naslovom *Розы Пиерии* („Ruže Pijerija“) objavljenu 1922. godine.

Pesma u rukopisu
Sofje Parnok
(foto: Wikipedia)

Iako ne postoji nikakav trag, te pisani dokument da je Parnok bila zabranjena književnica u Rusiji, može se pretpostaviti da je bila skrajnuta upravo zbog svoje seksualne orijentacije. Danas, kada pitanje seksualnog opredeljenja nije više tabu, poezija Sofije Parnok se više čita, prevodi i o njoj se više piše. Ona na neki način postaje i inspiracija mnogim savremenim umetnicima. Tako su pesme Sofije Parnok pretočene u muzičke numere, snimljene na CD-u i izvedene od strane Elene Frolove 2002. godine, u okviru projekta „AZIJA+“.

Grob Sofje Parnok
u Moskvi
(foto: Wikipedia)

Sofija Parnok je umrla 1933. godine, nedaleko od Moskve, i to od srčanog udara, kao posledice njene višedecenjske borbe sa autoimunom bolešću.

Zabeleženo je da se na stočiću pored njene glave, u trenutku kada je umrla nalazila fotografija upravo Marine Cvetajeve. Sahranjena je na moskovskom groblju Vedenskoj.

Spomen-ploča posvećena porodici Parnok postavljena je na zid njene rodne kuće u Taganrogu 2012. godine. Ove godine obeležava se 90 godina od smrti Sofije Parnok – „ruske Sapfo“.

Miljenko Jergović

Izlet u Rusiju

Pogovor jednoj knjizi

Odsvih knjiga Krležinih *Izlet Rusiju* sam, vjerojatno, najintimnije doživio, premda u Rusiji još nisam bio, niti sam kada u životu imao sudbonosnih dilema u vezi komunizma i života u prvoj zemlji socijalizma, zakrivenoj sjeseni 1924. iza stotinu konzervativnih predrasuda, uvjetovanih prirodnom parlamentarne demokracije i izazvanih šokantnim oktobarskim prevratom, kada je četvrtina poznatoga svijeta, koja se prostire između Lenjingrada i Vladivostoka, promjenila narav svojega postojanja. Nisam čak ni formalno bio član Saveza komunista Jugoslavije, i nisam imao baš nikakav razlog za putni, emocionalni i duhovni štrapac kojem se Krleža izložio listopada 1924. i koje će trajati do proljeća, u izmjenjivim etapama i s manjim prekidima uvjetovanim, dijelom, i konzularnim problemima, jer Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca ne samo da nije imala diplomatskih odnosa sa Sovjetskim Savezom, nego je kralj Ujedinitelj gotovo paranoidno zazirao od komunizma, kako nije gotovo nijedan njegov suvremenik na prijestolu, pa Miroslavu Krleži – pritom članu zabranjene Komunističke partije Jugoslavije – do Moskve nije bilo nimalo lako doći. Ali on je putovao, putovao je dugo, krenuvši s namjerom da raskrinka laži i potvore zapadnih izvještaka o slobodi i ljudskim pravima u Sovjetskom Savezu, da bi se, putujući tako, sve više i intenzivnije bavio pitanjima umjetnosti i književnosti, i da bi na koncu Rusiju i Moskvu posjetio kao pisac i reporter, a ne kao komunistički agitator i aktivist, kao političar koji će se uskoro razočarati sovjetskim putem u socijalizam, i neće to razočaranje predugo ni prešućivati pred Partijom. „Više od statistike, mene su na tom putu interesirali ljudi, ljudski odnosi, gibanja, pokreti, rasvjete, dinamika, klima. Ja sam gledao ruske crkve i – dopustite mi da budem sentimentalnan – slušao šum vjetra u borovini i mislio o kulturnim problemima više, nego o statistikama.“

Ali što je onda toliko intimo u tom *Izletu u Rusiju*? Na neki način to je, izuzimajući *Dnevnike*, najosobnija Krležina knjiga, ličnija, svakako, od njegovih reminiscencija o agramerskome djetinjstvu, i možda je *Izlet u Rusiju* njegova nehotična autobiografija, ispričana u formi vrlo neortodoksnog putopisa ili književne reportaže. Nikada se tako i toliko Krleži nisu izmaknule žanrovske

odrednice, nije mu se, mimo *Izleta u Rusiju*, događalo da naumi pisati jednu knjigu, počne je kao posve drugu i završi kao treću, koja će se devedesetak godina kasnije čitati kao četvrta knjiga, koja je upravo po svojoj žanrovskoj i formalnoj neodredivosti neočekivano moderna. *Izlet u Rusiju* danas naličuje zagonetnim proznim masivima G. W. Sebalda, putopisima Brucea Chatwina, književnim reportažama Ryszarda Kapuścińskiego, Putovanju u Babadag Andrzeja Stasiuka... Pisana, većim dijelom, za novine i časopise, kao izvještaj s putovanja u svijet do kojega se vrlo teško dolazilo, u opasan svijet, *Izlet u Rusiju* nema čvrstine i cjelovitosti, pa čak ni stilske dosljednosti. Krleža, koji se inače veoma brinuo oko uređivanja, redigiranja i sadržaja svojih knjiga, prema ovoj je znao biti aljkav, ostavljao ju je otvorenom, dopuštao je da se koješta u nju stavi – ili je sam stavljao – od domobranskih novela do publicističkih tekstova o revoluciji, ostajući, valjda, pri tome da bi *Izlet u Rusiju* trebao izvršiti nekakvu kulturološku, pa i propagandnu ulogu, a ne ostati kao jedno od njegovih važnijih dijela.

Na kraju, kao kanonsko izdanje knjige, očišćeno od svih pridodataka i naplavina vremena, uzima se ono prvo, objavljeno u Zagrebu 1926, u srpskoj ekavici, koja u Krležinoj izvedbi zvuči sočno i tačno, po prilici onako kako hrvatski jezik zvuči u proznim izvedbama Mirka Kovača.

To, možda, nije umjesno niti napominjati, ali recimo, ipak, radi atmosfere, zvuka i mirisa putovanja: Krleža je u Rusiju putovao vlakom. Trasa nije bila do kraja logična, barem sa stanovišta današnjih turističkih itinerera, i vodila je: Zagreb – Beč – Dresden – Berlin – Königsberg – Virbalis – Riga – Moskva. To je put koji Krleža opisuje u jednom pravcu. Ne znamo kako je išao i kamo je vodio povratak.

U tom nizu tekstova, koji samo dijelom poštuju kontinuitet putopisa, a dijelom su reminiscentni, ili Krleža u njima pripovijeda o onome o čemu je razmišljaо usput, ili što bi se moglo pridodati temi putovanja, najdraža su mi ostala dva: „Razgovor sa senom Frana Supila” i „Ulazak u Moskvu”, drugi s podnaslovom „O tajnovitosti mirisa, boja i zvukova”. Razgovor sa Supilom u stvari je sjećanje, izazvano putopisnim zastajanjem u Beču, na jedan od prvih naših političkih procesa, vođenih pred habsburškim sudom, čiji je osnovni cilj, kao i u svih političkih procesa, vođenih pred našim sudovima ili u našim novinama, da se likvidira čovjek koji je logikom svoga mišljenja, ili tom logikom što je u Hrvatskoj uopće nešto i mislio, na kraju ostao u manjini. I nužno ga je bilo

likvidirati, jer sa stanovišta onih koji sude nikada nije posve izvjesno što je manjina, a što većina, i kada će se manjina premetnuti u većinu. Likvidacija Supilova je, naravno, uspješno izvedena, iako će se to vidjeti puno kasnije, kada Konavljani završi u nekakvoj engleskoj ludnici, tako da je Friedjungov proces u cijeloj stvari, i u „Razgovoru sa senom Frana Supila”, samo metafora, tačna i učestala hrvatska metafora. Umjesto velike prozne cjeline, romana o političaru čija ga je subbina opsjedala, Krleža je ostavio samo nekoliko manjih dijelova, eseja s elemenima fikcije, od kojih je ovaj najdojmljiviji. Završetak mu je takav da ga vrijedi udjenući i u ovu priču, i još jednom pročitati: „I tako smo razgovarali o gradu o kome je Supilo napisao, da od glave riba smrdi. Kako se mnogo pije a malo misli u tom gradu, kako se pleše indiferentno, sito i nehajno, i kako nema u našim ljudima interesa za javne probleme. Supilo je govorio o teškoj samoći naših političara, koji bivaju ostavljeni u najkobniji momenat, i tako mi je izgledalo, kao da je tek stao da razlaže svoju misao i htio da mi kaže nešto neobično važno i aktuelno, kada se nekud iz pivnice carskoga Burga javio petao i sene je nestalo. Bilo mi je kao Horaciju, kada u prvoj sceni Hamleta više za prikazom upokojenog danskog veličanstva, ali se petao ponovo javio po drugi put i ja sam ostao sam u prljavom i neosvetljenom dvorištu Burga, pun mutnih slutnja. Bilo je kasno i bio sam teško umoran.”

A drugi tekst, taj „Ulazak u Moskvu”, stoji na suprotnoj strani Krležinih interesa i preokupacija. Namjesto lamenta nad hudom i mračnom sudbinom jednoga hrvatskog političara, hrabrog provincialca, stradalog i sramoćenog „dok grad Agram živi svojim mirnim i nepromjenjivim životom”, namjesto nenapisanog romana o jednoj od rijetkih hrvatskih političkih persona čiji se život uzdigao na nivo sudbine, Krleža piše putopis, vrlo čulan i čutilan, u kojemu proniče u samu narav dojma koji imamo o mjestu koje prvi put posjećujemo – uplovjavajući u njega željeznicom – opisujući, istovremeno, i konkretan dolazak u Moskvu. „Od svih tajna životnih mirisi su najžalosnija tajna... Nema bede, koja bi se dala izraziti bez boje, jer boja i rasveta osnovni su elementi bede kao i raskoši... Stajao sam tako pred jednom bednom trgovinom odela u predgrađu i posmatrao tu tajanstvenu igru boja i zvukova, u sumporastoj intenzivnoj rasveti februarskog proljećnog poslepodneva... Tako je moj prvi ulazak u Moskvu ispaо žalostan. Još u prvi momenat što sam stupio na moskovsko tlo, odmah, u onu prvu

sekundu, kad sam sa terase vindavskog kolodvora mahnuo izvoščiku, ja sam namirisao žalost. Vonjalo je po snegu, vrane su graktele sa zlatnih lukovica jedne ruske crkve i negde nedaleko kao da su se pripalile prnje: zrak je bio zasićen vlagom i oporim vonjem osmuđenog sukna... Konjak me je bio ugodno zagrejao i opet u normalnoj temperaturi, ja sam ustao i pošao do prozora i tako dugo ostao u šutnji, osećajući, kako dobre i simpatične boje pobuđuju u duši mračnost sviju mrlja i infernalnost zlih stvari. Na krovu jedne limom obite jednokatnice, videle se rastopljene krpe snega, drveni plotovi, jedan lagav sa smrznutom vodom, sve je bilo pokriveno mekanom belom bojom. Tiho je snežilo i ja sam dugo posmatrao onu belinu snega i osećao kako sa svakom pahuljom pada u mene sve veći mir i spokoj. Bilo je sve tiho i belo i čuo se klavir iz donjih spratova hotela. U harmoniji boja i zvukova sve je opet bilo dobro i dostojanstveno."

Eto tako bi, u dramaturškom smislu, kao jednominutna novela i crtica, izgledao taj tih, prustovski Krležin ulazak u Moskvu. Jednome komunistu, a Krleža je bio komunist, tada i doživotno, mora da je te prve zime nakon Lenjinove smrti, godine 1924. na 1925, ulazak u Moskvu bio što i vjerniku, bilo muhamedancu, kršćaninu ili mojsijevcu, ulazak u Jeruzalem. Ali ono što Miroslav Krleža vidi, ono što njuši, čuje i osjeća, istovremeno je i blasfemično, i veličanstveno u tom ceremonijalu kompozicije koja sve više usporava, dok ulazi u Moskvu. Veličanstveno je kao književni izraz, njegova istinitost i tačnost. A blasfemično je prema samom povodu putovanja i prema mjestu kojem se dolazi za posvećenje. Ali ne može se do podne biti pisac, a od podne vjernik svejedno koje vjere. Ili jedno ide s drugim, ili se biva samo vjernikom, ne i piscem. Pisci s manjkom dara izvanredni su vjernici. Vjernici koji imaju književnoga dara samo sretnim slučajem izbjegnu lomaču. Krleža je, međutim, gorio više puta u životu. Tko je već 1926. znao čitati „Ulazak u Moskvu”, znat će i zašto je gorio. Ono što ga je opčinilo kao pisca – ta čulnost i osjetilnost – nije dopušteno dobrome kršćaninu, muslimanu, Židovu ili komunistu.

Cesto se, pri spomenu Miroslava Krleže, a naročito kada se govori o ovome piscu kao o oštećeniku u fami jedine južnoslavenske Nobelove nagrade – baš kao da je rečena nagrada dodijeljena Jugoslaviji ili srpskoj/bosanskoj/hrvatskoj književnosti, a ne jednom i jedinom Ivi Andriću – spomene i nedovoljna Krležina prevodenost na europske jezike. Kao da prevodenost nekoga pisca čini važnim i velikim, i kao da je neko djelo

determinirano time što je prevedeno na strani jezik, budući je na hrvatskom, pousuđu lingvističke nužnosti, nužno beznačajno. Je li Krleža prevoden ili je neprevoden, to je sa stanovišta onoga tko zna hrvatski, srpski, bosanski, crnogorski ili još poneki isti jezik, savršeno irelevantna stvar. Važno je to za nekoga tko ove jezike ne zna. Ili nije ni za takvoga važno, budući te važnosti nije svjetstan.

Ali *Izlet u Rusiju* je, pomalo, drukčiji slučaj. U vrijeme kada ga je Krleža objavio, sredinom dvadesetih, pa kroz tridesete i do prvih velikih staljinističkih procesa, putopisi, reportaže i dnevnički bili su neka vrsta socijalnog žanra europskih književnosti. I danas, kada se govori o Sovjetskom Savezu na prijelazu iz lenjinskoga u staljinsko doba, iz ruske umjetničke avangarde u etiku i estetiku Gulaga, prije svih historiografskih djela spomenu se literarna svjedočenja velikih, uglavnom lijevih, pisaca sa Zapada. Vrijednosne usporedbe rijetko su umjesne, obično su bespotrebne i ne govore ništa važno o literarnom djelu po sebi, ali teško je, ipak, ne primijetiti kako u tom putničkom i turističkom žanru jedva da ima knjige koja bi mogla izdržati usporedbu s Krležinim *Izletom u Rusiju*, u političkom, intelektualnom i što je najvažnije u estetskom smislu. To je razlog zbog kojega svaki europski prijevod *Izleta u Rusiju* više znači samoj Europi i njezinoj sovjetskoj temi, nego što bi bio važan za šиру recepciju djela Miroslava Krleže.

Ipak, postoji knjiga koja стоји uz *Izlet u Rusiju*, na istoj polici kućne biblioteke i zove na usporedna i dijaloška čitanja. Riječ je o *Moskovskome dnevniku*, njemačkoga filozofa i jednoga od najizazovnijih europskih pisaca dvadesetog stoljeća WALTERA BENJAMINA. Pjesnik i esejist po vrsti svoga dara, Benjamin je bio Židov i bio je komunist na način vrlo sličan Krleži. Bio je, dakle, komunistički renegat. U Moskvu je putovao krajem 1926., ostao je tamo duže od dva mjeseca, i vratio se zdvojan. S Krležom se zamalo mimošao, da bi se zatim nastavili zamalo mimoilaziti sve do Benjaminove smrti, koja je nastupila heroinskim predoziranjem, nakon što ga, dok je bježao od nacista, nisu htjeli pustiti preko francusko-španjolske granice. Mimoilazili su se i nakon toga, jer Benjaminovo djelo nekako nije stizalo na Krležin radni stol, iako mu je po vrsti osobnoga tragizma, ali i lirskoga dara i filozofskih uvida, mogao biti zanimljiv.

Na naše jezike *Moskovski dnevnik* preveden je u cijelosti samo jednom: 1986., u izdanju sarajevskog nakladnika „Veselina Mašleše“. Prevoditeljica Mira Đorđević.

Putujući od Rige prema Moskvi, Krleža se u spavaćim kolima našao s perzijskim ministrom i njegovom pratnjom. Bilo je to putovanje na vrlo visokom nivou, uza sve ceremonijalne dodatke, kojima je u zlatno doba željeznice bivala aranžirana liturgija prvoga razreda i pripadajućih mu spavačih kola. U tom poglavlju *Izleta u Rusiju*, naslovljenom „U spavaćem vagonu Riga-Moskva“ Krleža na vrlo duhovit način opisuje svakodnevnicu željezničkih vagona, u vrijeme kada se danima putovalo s odredišta na odredište i kada je svijet još uvijek imao vremena, čime se otkriva još jedan, vrlo važan sloj ove knjige, onaj prema kojem ovaj čitatelj ima najintimniji odnos: *Izlet u Rusiju* je, naime, pohvala željeznicima i njezinom dobu, valjda najbolji komad željezničke proze u povijesti naših književnosti. Krleža osim što je bio komunistički vjernik, znatiželjni novinar, literat koji je bujno fabulirao i svijet gledao kroz njegovu literarnu prispodobivost, bio je hedonist, i željeznicima je pristupao sa strašću, koja nije bila samo putnička. U to vrijeme, prije nego što se svijet počeo okupljati po aerodromima, meditiralo se po kupeima i vagonima, ljudi su razgovarali i saznavali uglavnom koješta bespotrebno i beskorisno o drugim ljudima, ali u tome je bilo užitka. I taj je užitak bio povezan s vremenom kojeg je bilo više nego danas. Uostalom, Krležin izlet u Rusiju trajao je, na ovaj ili onaj način, skoro šest mjeseci. (Tri godine kasnije, u vrijeme atentata na Radića, pisac će prvi put putovati zrakoplovom, linijom između Beograda iz Zagreba, koja je tada postojala, a danas, u proljeće 2013., eto, ne postoji. Tome će, naravno, posvetiti jednu svoju nefikcionalnu prozu.)

Evo kako se gostilo u vlaku od Rige prema Moskvi: „Našli smo se dakle tako svi u vagon-restoranu i jeli kavijar, divljač i pudinge. Pili smo čaj i kavkasku mineralnu vodu ‘Esentuki’ i rakiju; dimili smo lagane ruske cigarete i slušali u fonografu Majakovskoga. To nisu više bile bordelske pjesme iz malenog priručnog putnog fonografa g. Ajerstanglera. To nije više bio ni šimi ni džezbend. To je bio Majakovski u dubokom baritonu nekog recitatora u ljevku ogromnog vagonrestoranskog fonografa, Majakovski, koji se kao Mefisto ruga buržuju.“

Ajfelov most, 13. 11. 2013.

Jelena Jorgačević

Beg u stvarnost ili U pisanju nema kompromisa *Razgovor sa Davidom Albaharijem*

Pišete o ratu u kojem „nas možda napadaju ‘naši’ koji ipak ne znaju da smo mi ‘njihovi’“. Ako je „Gec i Majer“ bila priča o banalnosti zla, da li je „Kontrolni punkt“ roman o banalnosti rata?

Tačno, to jeste priča o banalnosti rata. Možda bi samo bilo bolje reći da je jedan deo rata uvek banalan, a da jedan ima neko značenje. Iako ja to ismevam u romanu, u pravu je filozof kada kaže – rat je otac svih stvari. U simboličkom smislu, sve nastaje iz borbe, suprotstavljanja. Neko će reći da je rat deo višeg nauma, nužnost, način da se nešto uradi sa ljudskim rodom... to je zaista komplikovana tema. Za mene je dovoljna pomisao da bih se ja jednostavno sklonio iz takve situacije, ne bih čekao da dezertiram već bih naprosto otišao, čistog srca.

U jednom razgovoru ste pomenuli da svaki čovek, kada se žrtvuje, treba da odredi granicu do koje želi i može da ide. Je li sad govorimo o toj granici, trenutku kada treba otići?

Ja shvatam da postoji ljubav prema zemlji i narodu i da neko vrlo lako može da postane žrtva onih koji su protiv te zemlje. Ja nisam spremjan da se na taj način žrtvujem bez obzira na to da li će to neko nazvati herojskim ili kukavičkim činom. Ne nastupam iz pozicije čoveka koji želi da sačuva svoju kožu, već onog ko smatra da stvari ne treba rešavati na takav način i da na osnovu toga ima prava da se skloni, da odbije ono što nije prouzrokovao. Ali to treba uraditi pre nego što čovek postane deo sistema. Ne možeš da stupiš u vojsku i da misliš – ova vojska će da hrani bebe. Ti stupaš u vojsku sa određenim zadatkom. A posle se čuditi i očekivati da to prođe bez posledica je absurdno.

Otišli ste u Kanadu 1994. godine. Tokom svih ovih godina, kao pisac iz Srbije koji živi na Zapadu, i tamo i ovde izbegli ste ulogu angažovanog intelektualca koji iznosi političke sudove. Kako i zašto?

Kada me nešto pitaju, obično kažem onako kako jeste – jednostavno, ja o tome ništa ne znam. Nemam prava da pričam o onome što nisam iskusio. Nisam iskusio bombardovanje, što bi mi dalo pravo da kritikujem, komentarišem. Mogu, kao pisac, da zamišljam iskustvo, da zamisljam šta bih radio da sam bio tamo. Negde sam napisao da je

priroda ta koja ne poznaje pogodbeni način, i da samo čovek ima tu sreću ili nesreću da zamišlja moguće situacije.

Ali vi ste neko čije se mišljenje ceni i otud se od vas očekuje da govorite.

Sve to prihvatom i zato sam rekao da postoji i drugi deo u kome nastupam „kao” – kao čovek koji je to doživeo. Ali ne mogu da kritikujem ono u čemu nisam učestvovao. Da li je to dobro ili nije, to je individualno. Problem je što ljudi sa strane takve stavove mogu da zloupotrebe u svom odnosu prema meni. Neko može da me smatra izdajicom Srbije zato što sam otišao u Kanadu. Ne samo mene već sve nas koji smo otišli. Ima ljudi za koje je to kukavičluk i izneveravanje neke naše stvari, šta god bila ta naša stvar. Oni to vide kao bekstvo od stvarnosti. U stvari, to je možda bilo bežanje u stvarnost.

Kada je reč o odnosu prema stvarnosti, u romanu „Sveti putnik” pišete da je ovdašnji problem to što stalno pokušavamo da promenimo prošlost. Odakle, po vama, ta naša potreba da se menja juče?

Meni se čini da je to zato što mnoge stvari nisu urađene onda kada je trebalo. Mnogo je toga ostalo nerešenog i potisnutog. Možda je sve to zbog brzih promena, isuviše je brz bio ulazak u komunizam, zatim izlazak iz njega... Sada u Srbiji ne mogu da odluče koju varijantu istorijske istine o Drugom svetskom ratu da proglose za stvarnu. To je absurdno, jer stvarnost rata ne može da se promeni, komunisti su taj rat dobili. Ceo svet to vidi, nije u pitanju nikakav diktat sa strane. Jednostavno – da nije bilo uloge ruske strane u tom ratu, on bi bio nešto sasvim drugo. Poricati to da bi se napravila neka nova verzija istorije, da bi se neki ljudi, koji su tada bili na drugoj strani, amnestirali od krivice, to je strašno. U tom stalnom povratku u prošlost mi zapravo vršimo jedno veštačko usporavanje istorije.

Potičete iz jevrejske porodice. Za vreme Drugog svetskog rata vaš otac je izgubio svoju prvu ženu i dvoje dece, vaša majka svog muža i takođe dvoje dece. Kako je odrastati sa tim?

Naši roditelji su sasvim slobodno pričali o svojim prethodnim porodicama. Pored svojih kreveta u spavaćoj sobi oni su imali slike i nas i te dece od ranije. Mi, sestra i ja, shvatali smo to kao da su oni naši izgubljeni rođaci. Mada imam i drugo, dosta tragično osećanje kada razmišljam o životima mojih roditelja. Moralo je da nastrada četvero dece da bismo se moja sestra i ja rodili. To je strašno kada čovek uhvati sebe u toj misli. Ali mi smo odrasli u porodici u kojoj su svi bili članovi, i odsutni i prisutni. Ja nikada nisam imao baku,

mnogo rodbine nije preživelio. Postojale su stare rođake koje su igrale neku vrstu bake, ali je ipak to druga vrsta odnosa.

U vašim knjigama je živo osećanje gubitka. U kakvoj su vezi gubitak i pisanje, stvaranje?

Ja često kažem da pišem o osećanju gubitka zato što mi se život čini kao niz gubitaka. Ceo život je gubitak imaginarne borbe sa srću, nepostojanjem. S druge strane, pisanje je jedini način da se objasni zašto čovek i dalje piše. Zašto mene nije zadovoljio roman „Mamac” nego sam nastavio dalje? Zato što čovek smatra da koliko god bila dobra u nekom trenutku neka slika, pesma, roman, da se može uraditi bolje od toga. Zato u umetnosti ne postoji savršenstvo, jer bi to bio kraj umetnosti. Ako neko napiše savršeni roman, šta dalje da radi? Mnogo ste pisali o porodici, o roditeljima, rodbini, kasnije ženi. Ne smeta vam što čitaocima dajete ipak intimni deo sebe?

Daješ deo sebe jer čitaoci zahtevaju žrtvu, to je simbolična žrtva da bi te oni progutali. U svemu je bitno da možeš da se igras, možeš da se pretvaraš da si im nešto dao, a uopšte im to nisi dao. Sve zavisi ko šta vidi i ko kakav dobitak želi iz toga da izvuče. Ja mogu da ubedim čitaoca koji ima neku predstavu o meni da je ona tačna. Ali šta njemu garantuje da mu ti daješ stvarni deo sebe? Možda je sve izmišljeno.

Kada pišete, razmišljate li o tome kako to utiče na čitaoce?

Ja nikada nisam pisao razmišljajući o tome. Kada sam otišao u Sarajevo prvi put posle rata, neki čovek mi prilazi i kaže: „Ti ne znaš šta je nama značio „Fras u šupi.” I ja stojim zbumjen jer o toj knjizi mislim kao o dobrom rokenrol zezanju. Tu su meni najrokerskije priče koje sam napisao, iako knjiga govori o drugim stvarima. A taj čovek kaže: „Mi smo tada mislili da posle Danila Kiša nema više ničega, a onda se pojавio „Fras u šupi”. To laska, naravno. Ja bih lagao kada bih rekao da sam hteo da budem učitelj.

Kazali ste nekom prilikom da ste nakon „Mamca” morali da promenite odnos sa publikom na književnim večerima. I tu je prisutna igra, kao i tokom pisanja?

Samo naučite da igrate svoju ulogu. Postmodernističke teze i praksi ostavljam za ljude sa takvom vrstom razmišljanja. Kada odlazim na književne večeri, ja zasmejavam publiku, malo ismejavam sebe, nešto kažem o porodici, ljudi to vole. Ranije, na književnim večerima su obično govorila tri, četiri književna kritičara, a pisac je sedeo kao živi mrtvac koga niko ništa nije pitao. Kada sam dobio Ninovu nagradu, na književnoj večeri na kojoj su svi kritičari govorili pohvalno o meni ja

sam iskoristio priliku, i pre nego što je drugi kritičar počeo, uskočio sam: „Samo nešto da kažem.“ Pogledali su me kao da ču da izazovem skandal, a ja sam počeo da pobijam nešto od onoga što je rekao prvi kritičar, on je shvatio da treba da mi odgovori, potom se oglasio neko iz publike, umešao se drugi kritičar i odjednom je književno veće postalo dinamično, što je, verujem, znatno zanimljivije.

Osećate li se dobro u ulozi Davida Albaharija, pisca?

Odlično. Sve je počelo zahvaljujući mom boravku u Kanadi. Tamo sam shvatio da javna ličnost mora da bude zabavljač i da uopšte nije važno da li si ti predsednik Amerike ili mali ili veliki pisac. Kada izađeš pred publiku, ti moraš da je zabaviš. Tako se publika pridobija – što se više smeje, ona je sve više tvoja, odnosno ti si njen. Ja to ne radim jer nemam ni želju ni potrebu, ali sam shvatio koliko je lako kroz taj smeh manipulisati publikom, navesti je da radi šta god želiš.

Pravite li kompromise kada je reč o pisanju?

Muslim da sam do sada pokazao da ne pravim kompromise jer uporno pišem romane u jednom pasusu koji je teška forma za mnoge čitaoce. I ne odustajem od toga, naprotiv, još više planiram da zamrsim stvar. Ali i da pišem drugačije, ne verujem da bih bio čitaniji. Govorio bih iste stvari. Roman „Mrak“, koji je jedini pisan na klasičan način, ne verujem da bi u jednom pasusu drugačije zvučao. Volim da vidim gusto kucan tekst, za sada sam se potpuno pronašao u tome. Zato je glavna pohvala kada čitaoci kažu da su knjigu pročitali u jednom dahu.

Ako bi trebalo da opišete svoju poetiku u nekoj rečenici, šta biste kazali?

Uvek kao pokušaj. Na primer, kao pokušaj da se dopre do suštine čovekovog bića. Znam da to nisu uspeli da urade ni mnogo bolji pisci i umetnici, ali ako se ne bavi, kako bi rekao Fokner, ljudskim srcem, pisac nema bogzna šta da kaže. Osim toga, postojala su još dva, da tako kažem, tehnička pravila moje poetike. Prvo se odnosilo na formu dela, odnosno, zahtevao sam od sebe da nikada ne ponavljam istu formu, dok je drugo pravilo glasilo: priču treba ispričati pomoću najmanjeg mogućeg broja reči.

Ima dosta glasova koji kažu da je postmodernizam okončan, ali se vi i dalje deklarišete kao postmodernista.

Ako postmodernizam shvatimo kao vremensku odrednicu, onda je jasno da vreme postmodernizma nije još okončano. Međutim, zadržani op-

štom kompjuterizacijom, mnogi ljudi misle da sada živimo u post-postmodernom dobu. To je možda tačno kada je reč o društvu u celini ali nije kada je reč o umetnosti koja još nije ispitala sve mogućnosti postmodernizma. Osim toga, treba imati na umu i pravo umetnika da sam određuje svoj odnos prema umetničkim pravcima i pokretima. Mene je, na primer, postmodernizam privukao svojom opsednutosti formom književnog dela i strukturu jezika. Iste stvari zanimaju me i danas, četrdeset godina kasnije.

Struktura jezika zanimala vas je i kada ste otišli u Kanadu.

Da, premda iz sasvim drugih razloga. Naime, bilo je zanimljivo posmatrati kojom brzinom dete osvaja novi jezik, kao što je bilo tužno videti kojom brzinom novi jezik počinje da kvari maternji jezik odrasle osobe. Ti procesi dovode do situacija koje su veoma privlačne kao teme za nove priče i romane, ali mogu da dovedu do tragičnih posledica.

Neki će reći da vi stalno pišete jednu knjigu, je li to istina?

Muslim da je to tačno. Muslim da su mnogi pisci pisali ili pišu jednu knjigu. Jer svako od nas kao pisac osvaja deo sebe ili svoje porodice. Osim toga, sve se stvari svode na nekoliko osnovnih pitanja, od kojih je odnos muškarca i žene najvažniji.

Vaš roman „Čerka“ dočekan je dosta burno. Zameraju vam na jeziku koji ste koristili, koji je nazvan i pornografskim. Šta mislite, otkuda toliko kritika u javnosti? Nije baš da ste prvi koji je upotrebljio takve reči.

Ja sam pisac koji do tada nije koristio takav jezik. Ova priča nije mogla drugačije da se ispriča, i kao što smatra profesor iz romana, priču treba pričati jezikom onoga što se zbiva. S druge strane, ja sam poslednjih petnaestak godina kao pisac spremjan da me napadnu, ranije ili kasnije. Što ne znači da se na to spremam niti da imam oružje protiv toga. Uveren sam da me to čeka iz dva razloga. Jedan je možda zato što se izjašnjavam kao jevrejski pisac, a drugi je zato što svaki pisac koji ima šezdesetak godina, a dostigao je neki nivo u nacionalnoj književnosti kojoj pripada, mora da očekuje da će ga napadati. Treće, sećam se šta sam ja mislio o piscima mojih godina kada sam imao godina koliko sada imaju mladi pisci. I to nisu bile lepe misli. Ne govorim o kvalitetu umetničkih dela, već o činjenici da neko decenijama stoji na prvom mestu, recimo kao predsednik neke izdavačke kuće, i verovatno te situacije dojade.

Kada je o kritici reč, kako biste ocenili književnu kritiku u Srbiji danas?

Književna kritika u Srbiji još dobro uspeva, pogotovo novinska, s obzirom na to da nema mesta gde da se više objavljuje. Pre je postojalo više prostora u novinama, u književnim časopisima. S druge strane, pisci više ne žive u redakcijama. Sada nema književnih ni jakih kulturnih redakcija kao što je bila *Politikina*, gde si išao jer si znao da ćeš da sretnes ljude iz kulture ili si odlazio u *Književnu reč* i satima sedeo u dimu i slušao razgovore Davida Albaharija i Predraga Markovića ili Novice Tadića i Miloša Komadine. Ono što smo mi nekada dobijali boravkom u tim redakcijama omogućavalo nam je dodatno razumevanje stvari. Jedna od stvari koja je mene uvek malo odbijala je i činjenica da se ovde veoma retko piše negativna kritika; ne verujem da postoji pisac koji nije pogrešio. Po našoj kritici, pisci su napisali manje ili više dobra dela, ali oni ne kažu da neka knjiga ne valja, već da je manje uspešna. Šta znači „manje uspešna“ – da daješ poene rečenicama pa kažeš „ova ima 13 poena, a ova 10, pa je zato manje uspešna“? Mnogi kritičari su mi rekli da ne veruju u negativnu kritiku, ali ako je delo loše, onda treba kritikovati autora.

A mlada generacija pisaca?

Ne znam tačno šta mlada generacija sve donosi. Čitao sam mlađe autore i mislim da im nedostaje više spremnosti da se ruše forme, obrasci. Kao i da ima manje eksperimentisanja. I da, mislim da im nedostaje redakcijski život. Sada je pisac, osim ako nije u nekoj redakciji, što je retko, bez ikakve uloge. A internet je strašno spustio vrednost teksta sa tvrdnjom da tekst pripada svima i da svi mogu da budu pisci. Ne možeš ti profesionalnog pisca i autora nekog bloga meriti istim aršinima. Trudim se da čitam mlađe piscе.

Spomenuli ste redakciju Književne reči, u kojoj ste bili urednik. Šta vam je iz tog perioda ostalo najupečatljivije?

Najzanimljiviji mi je bio kontakt sa raznim mlađim piscima i činjenica da sam gledao kako se neki od njih razvijaju, napreduju, i uvek mi je bilo dragو što sam nekim savetom, predlogom, doveo do toga da se neka knjiga izda, objavi. Urednički posao se podvlači pod kožu. Drugo, dobijao sam prostor da pokrenem seriju priča, o roku i literaturi, na primer. Uporno sam ponavljao da je rokenrol najbolja književnost, što sada ne bih mogao da kažem.

Negde ste napisali da ste celi život balansirali između dva identiteta, rokerskog i jevrejskog. Kako to izgleda, jesu li ti identiteti uklopljeni?

O rokenrolu sam počeo da razmišljam u adolescenciji. Moji drugari i ja smo odlazili svaki dan leti na krov zgrade i oni su donosili rokenrol ploče. Prvi put sam tada čuo od njih za Litl Ričarda, Čaka

Berija, Fatsa Domina, Džerija Li Luisa. Obožavali smo Domina, on je bio apsolutni ideal.

Onda je došao jevrejski identitet. Meni se stalno čini da se ta dva identiteta koškaju. U svesti sam ponekad kao roker, nekad kao Jevrejin. Kao roker sam se odlučio za Bitlse. Ljudi su se delili na dve kategorije – pristalice Bitlsa i pristalice Rolingstonsa. Za mene su pristalice Bitlsa bili ljudi koji su izabrali unutrašnje putovanje, menjanje u sebi, oni su išli ka Istoku. Rolingstonsi, to je izbor za spoljašnji aspekt svoje ličnosti. Onaj koji je izabrao Bitlse tragao je za promenom u svojoj duši, a onaj koji je izabrao Rolingstonse za promenom svoga tela.

A kao Jevrejin izabrali ste put koji ne podrazumeva ortodoksnu veru. Imate li ikakav odnos prema Bogu?

Verujem, kao i mnogi nevernici, da postoji nešto, samo što nisam spreman da to nazovem božjim imenom, što ne znači da sam u pravu. Moguće je da biće koje neki nazivaju bogom ima toliku moć da mene uverava da govorim drugačije da bi dokazalo veličinu. I ono igra neke igre, zato i jeste moćno. Osim toga, to neko biće koje će neko nazvati bog, a neko će ga ostaviti bezimenog, svakoga od nas gleda ponaosob, i to je ono najstrašnije – kada pomisliš: kako može tolike ljudi da gleda u svakom trenutku, i da zna šta oni znaju... Verujem da postoji nešto što drži svet u onom obliku u kojem ga mi znamo. Nisam spreman da se tom biću pokoravam, ulagujem na bilo koji način, nisam spreman da tražim od njega bilo šta i da mu bilo šta obećam.

David Albahari 1948-2023.

Biblioteka grada Beograda 2003: O književnom delu Davida Albaharija / Vreme

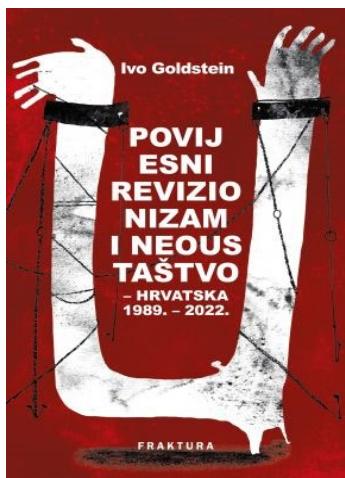

Jelena Jorgačević je novinarka beogradskog nedeljnika Vreme

Povijesni revizionizam i neoustašvo

Hrvatska 1989-2022.

Knjiga Ive Goldsteina *Povijesni revizionizam i neoustašvo – Hrvatska 1989-2022.* završni je dio svojevrsne trilogije o zločinima djela i zločinima riječi koju čine knjige *Jasenovac* i *Antisemitizam u Hrvatskoj*. Na samom početku Goldstein se pita je li revizionizam dostojan polemike, pa i osvrta, jer on nije drugo nego jedna velika, očita laž. Ta je laž u civiliziranim i demokratskim zemljama marginalizirana, u nekim i kriminalizirana. U Hrvatskoj je, nesretnim stjecajem povijesnih okolnosti, dio vladajuće elite revizionizmom sebi pokušao priskrbiti legitimitet, a dio znanstvene elite u njemu je prepoznao unosnu robu za kojom na našem neukom tržištu vlada potražnja. Povrh svega, središnji motiv revizionista jest rehabilitacija ideologije i režima poraženih 1945. Zato bi revizionizam bilo pogrešno ignorirati jer se obranom povijesnih istina ne brani samo historiografija nego i demokratska civilizacija.

Goldstein je u radu na knjizi *Povijesni revizionizam i neoustašvo – Hrvatska 1989. – 2022.* temeljito proučio uratke povijesnih revizionista u Hrvatskoj i Srbiji u posljednja četiri desetljeća. Ova knjiga nije samo kritika i analiza revizionizma nego i katalog njegovih ispada, katkad sofisticiranih, katkad svedenih na banalan govor mržnje, ponekad prikrivenih ugledom i autoritetom znanstvenog časopisa, a najčešće pukom konfabulacijom političkog podzemlja. Goldsteinov *Povijesni revizionizam i neoustašvo – Hrvatska 1989 – 2022.* zato će

budućim istraživačima moralnih i intelektualnih posrnuća jugoistočne Europe biti nezaobilazan izvor.

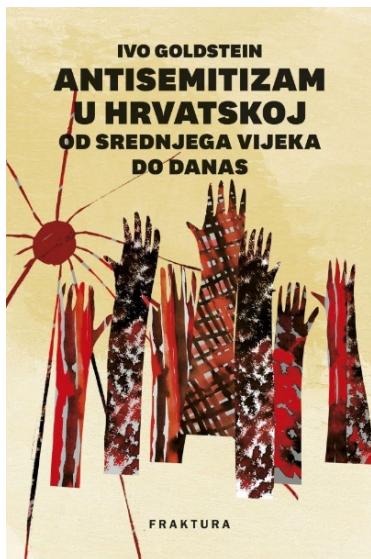
Ivo Goldstein

Ivo Goldstein (1958), historičar i diplomat, zaposlen je od 1980. na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu, gdje je napredovao do zvanja redovnog profesora u trajnom zvanju (2007). U prvom dijelu karijere bavio se bizantologijom i hrvatskom poviješću srednjega vijeka, ponajprije ranim srednjim vijekom, kao i poviješću Židova u Hrvatskoj, a od sredine devedesetih i različitim aspektima hrvatske povijesti 20. stoljeća. Bio je na tri duža studijska boravka (stipendije) u inozemstvu: 1981/1982. u Parizu, na Ecole des Hautes Etudes en sciences sociales, 1987/1988. u Ateni i 2011. na Imre Kertész Kolleg Friedrich Schiller Universitäta u Jeni. Bio je predsjednik Savjeta Filozofskog fakulteta, pročelnik Odsjeka za povijest i predstojnik Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta, osnivač je i prvi predsjednik Hrvatskog bizantološkog društva, osnivač studija judištike na Filozofskom fakultetu u Zagrebu, prvi predstojnik katedre te osnivač i prvi ravnatelj Instituta Moses Mendelssohn pri Filozofskom fakultetu u Zagrebu (2012). Goldsteinov bogati opus sastoji se od dvadesetak knjiga i dvjestotinjak znanstvenih i stručnih radova objavljenih u zemlji i inozemstvu. O hrvatskom srednjem vijeku, posebno s obzirom na bizantsku komponentu hrvatske povijesti, objavio je knjige *Bizant na Jadranu 6.-9. stoljeće* (Zagreb, 1992), *Hrvatski rani srednji vijek* (Zagreb, 1995) i *Hrvati, hrvatske zemlje i Bizant* (Zagreb, 2003). *Hrvatska povijest* (2003) imala je po tri hrvatska i engleska izdanja te slovensko i albansko. *Obimna Hrvatska 1918-2008.* (Zagreb, 2008) na početku je pregled /sinteza hrvatske povijesti 20. stoljeća. Slijedila su proširena i dopunjena izdanja pojedinih dijelova te knjige. Na nju se nadovezuje i knjige *Kontroverze hrvatske povijesti 20. Stoljeća* (2019) i *Hrvatska 1990–2020. – Godine*

velikih nada i gorkih razočaranja (2021). O povijesti Židova u Hrvatskoj napisao je *Holo-kaust u Zagrebu* (sa Slavkom Goldsteinom, 2001, američko izdanje 2015) te knjige *Židovi u Zagrebu 1918-1941* (2004) i *Zagreb 1941-1945* (2011), ali i najopsežniju monografiju o koncentracijskom i logoru smrti *Jasenovac, Jasenovac* (2018). Preveo je i prilozima te komentarom opremio traktat Theodora Herzla

Židovska država (2011), temeljni programatski tekst cionističkog pokreta. Sa Slavkom Goldsteinom objavio je knjigu *Jasenovac i Bleiburg nisu isto* (2011) i knjigu *Tito* (2015; slijedili su slovensko i srpsko izdanje). S Vladimirom Anićem autor je *Rječnika stranih riječi* (1999) te suautor *Hrvatskog enciklopedijskog rječnika* (2002). Goldstein je bio veleposlanik Republike Hrvatske u Francuskoj i pri UNESCO-u (2013 – 2017). Urednik je većeg broja izdanja Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu, Židovske općine Zagreb, Židovske zajednice *Bet Israel* i *Novog Libera*. Dobitnik je Nagrade grada Zagreba 2005. godine za ukupni znanstveno-istraživački doprinos te posebno za knjigu *Židovi u Zagrebu 1918-1941*. Odlikovan je 2007. godine *Redom Danice hrvatske* s likom Ruđera Boškovića za ukupni znanstveni doprinos.

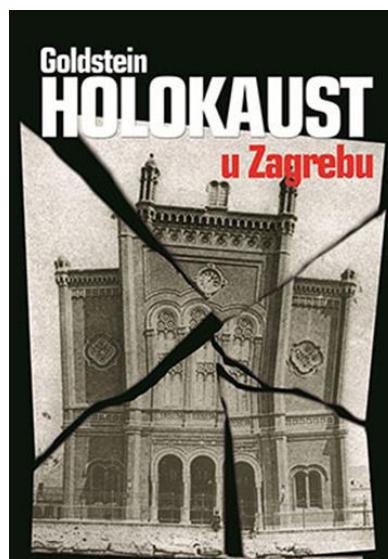
Knjiga profesora istorije Ive Goldsteina *Antisemitizam u Hrvatskoj od srednjeg vijeka do danasna* impresivnih 640 stranica pokazuje korene i razvoj mržnje prema Jevrejima. Nešto što je počelo kao drevni hrišćanski antijudaizam dostiglo je svoj krvavi završetak u Holokaustu. Ivo Goldstein u knjizi opisuje taj proces u Hrvatskoj, dokumentujući ga arhivskom građom, novinskim člancima, političkim govorima... Ova knjiga je enciklopedija nečastivosti, katalog gluposti i mržnje, kojoj čak i neka poznata imena hrvatske po-

litike i kultura nisu bile imune. Pišući o antisemitizmu, Ivo Goldštajn zapravo piše analizu ljudske mržnje svih vremena. Jer antisemit svakako ne mrzi samo Jevreje. Onaj ko je u stanju da mrzi i ubija, uzimajući za kriterijum nečiju rasu, veru ili nacionalnu pripadnost, teško da je u stanju da iskreno voli bilo koga i bilo šta. Zato je fokus ove knjige na Jevrejima, ali je zapravo knjiga o ljudskom rodu i mržnji kao univerzalnoj emociji.

Antisemitizam u Hrvatskoj od srednjeg veka do danas počinje sa sada već dalekom prošlošću, a završava kao upozorenje na budućnost koja je pred nama. Bez sumnje, u današnjem trenutku, kao i uvek, ovo je knjiga koju treba čitati i kojoj se treba vratiti, jer je mali korak od govora mržnje do zločina.

Izvor:

<https://magazin.fraktura.hr/hr/dogadaji/tribina-razotkrivanje-ivo-goldstein-antisemitizam-u-hrvatskoja-od-srednjega-vijeka-do-danas>.

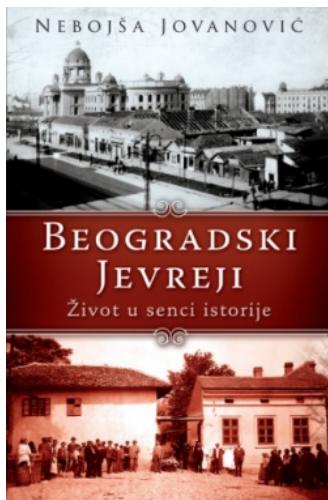
Jure Krišto o knjizi *Holokaust u Zagrebu*:

(...) knjiga ne predstavlja pozitivan pomak u istoriografiji. Naprotiv, suštinski je retrogradna, jer ponavlja presude novije hrvatske istorije iz vremena posleratnih ideološki i politički motivisanih masovnih komunističkih ubistava i osuda katoličkih sveštenika i laika, koje su kulminirale suđenjem i osudom zagrebačkog nadbiskupa Alojzija Stepinca. Utoliko ta knjiga ne doprinosi miru i razumevanju. Međutim, bilo bi pogrešno zaključiti da je knjiga Goldsteinovih beskorisna. Treba ga koristiti kao i mnoge druge koje su pisane u vreme komunističke dominacije u istoriografiji, odnosno uzeti dokumente i odbaciti tumačenje.

Vojislava Radovanović

Život u senci istorije

Dok su Beogradom vladali različiti narodi a tek u poslednja dva stoljeća kontinuirano Srbi, od 10. veka u njemu je postojano živeo, radio i na različite načine doprinosio razvoju grada još jedan narod – Jevreji. O tome u svojim spisima i prepiskama svedoče i kordopski kalifi, i hazarski kagani, i trgovci iz Ankone, Dubrovnika i Venecije, ali i ostaci srušenih sinagoga na savskoj i dunavskoj strani grada. U vreme Kneževine i Kraljevine Srbije beogradski Jevreji stekli su punu afirmaciju kao etnička i verska zajednica. Brojna su jevrejska imena među srpskim junacima iz Prvog i Drugog svetskog rata, kao i na spomenicima i spomen-pločama u najstarijim gimnazijama u Beogradu. Danas nazivi desetina ulica, škola i drugih ustanova podsećaju na bliskost dva naroda koja od 19. veka jednakom doživljavaju Srbiju kao svoju otadžbinu.

„Knjiga Nebojše Jovanovića predstavlja jedinstvenu istorijsku sintezu duge prošlosti Beograda sagledanu kroz sudbinu jevrejskog naroda u njegovom najstarijem jezgru. Pitak i razgovoran stil autora, tematska podela knjige (posebno biografije pojedinih uglednih članova jevrejske zajednice) doprinose atmosferi i ambijentalnom uživljavanju čitaoca u duhovnu klimu starog Dorćola i Zereka čiji stanovnici međusobno govore ili ladino (jezički amalgam na španskoj govornoj osnovi) ili jidiš jezikom (nemačka govorna osnova), i koji zbog izvanredne odanosti srpskoj državi sebe rado nazivaju i Srbima Mojsijeve vere.“

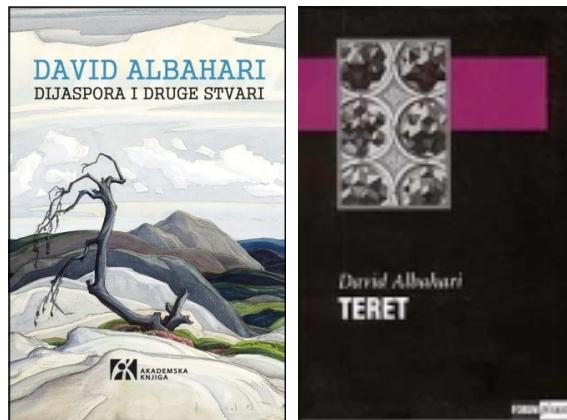
Vojislava Radovanović je direktorka Jevrejskog istorijskog muzeja u Beogradu

Predrag Finci

Na vijest o smrti

David Albahari i ja smo se upoznali dosta kasno, na jednom skupu, među nama odmah mnogo srdačnosti, brzo osjećaj prijateljstva, on se čudio, „Kako to da se nismo ranije susreli?“. A zapravo jesmo, u našim knjigama. Ja sam u njegovim najviše volio njegovu duhovitost, njegov golemi smisao za humor, u čemu je počivalo njegovo stajalište prema svijetu i životu. Baš zato je znao napisati i vrlo mračne tekstove, mogao kazati što je bila tama jednog doba, što je bilo uništenje, što Holokaust, i baš zahvaljujući svojoj dobroj volji mogao je godinama živjeti s teškom bolešću. Kada se osjećanja smire, moći ću napisati tekst kakav život i djelo Davida Albaharija zaslužuju. Tek tada ću se moći s njim oprostiti kako dolikuje. A zborom mu neću moći reći nikada.

Ajfelov most, 30. 07. 2023

Teret

Eseji Davida Albaharija
Forum pisaca

Knjiga koja je pred nama sastoji se od dve grupe tekstova. Prva sadrži tekstove o raznim jevrejskim temama - od pokušaja definisanja jevrejske književnosti i jevrejskog pisca do komentara o antisemitizmu u Srbiji, toleranciji i odrastanju u svetovnoj jevrejskoj zajednici u Jugoslaviji. Ovi zapisi tvore jedinstvenu sliku o značaju jevrejske tradicije za autorovo književno stvaralaštvo, i objašnjavanju njegova nastojanja da odgovori na neka pitanja koja su od presudne važnosti za osobu jevrejskog porekla. Druga grupa sastavljena je od tekstova koji su napisani u poslednjih nekoliko

godina, a nastajali su u autorovom traganju za odgovorima na pitanja koja postavlja život u dobrovoljnem izgnanstvu. Eseji i zapisi u knjizi "Teret mimikrije" nude odgovor na nastojanje autora da definiše svoje mesto u novoj životnoj sredini, kao i da preciznije utvrdi uticaj pripadnosti jevrejskoj zajednici.

U ovom broju

Ana Šomlo i David Albahari na jednoj od mnogih promocija

Dejvid Haris: Izrael i arapsko-izraelski sukob

Zoran Maksimović: Jevreji u pozorišnom životu Vojvodine

Ana Stjelja: U zagrljaju Cvetajeve 90 godina od smrti Sofije Parnok

Miljenko Jergović: Izlet u Rusiju

Jelena Jorgačević: Beg u stvarnost ili

Upisanju nema kompromisa

Ivo Goldstein: Povijesni revizionizam i neoustaštvo, Hrvatska 1989-2022.

Vojislava Radovanović: Život u senci istorije

Predrag Finci: Na vijest o smrti

David Albahari: Teret

Alia Mundi

<https://istocnibiser.wixsite.com/ibis>

<http://aliamundimagazin.wixsite.com/alamundi>

Ne zaboravite da otvorite
www.makabijada.com

http://balkansehara.com/prica1_2017.html

Istraživački i dokumentacijski centar
www.cendo.hr

Lamed

List za radoznaće

Redakcija - Ivan L Ninić

Adresa: Shlomo Hamelech 6/214226803

Netanya, Israel

Telefon: +972 9 882 6114

e-mail: ninic@bezeqint.net

<https://listzaradoznače.wixsite.com/lamed>

Logo Lameda je rad slikarke Simonide Perice Uth iz Vašingtona